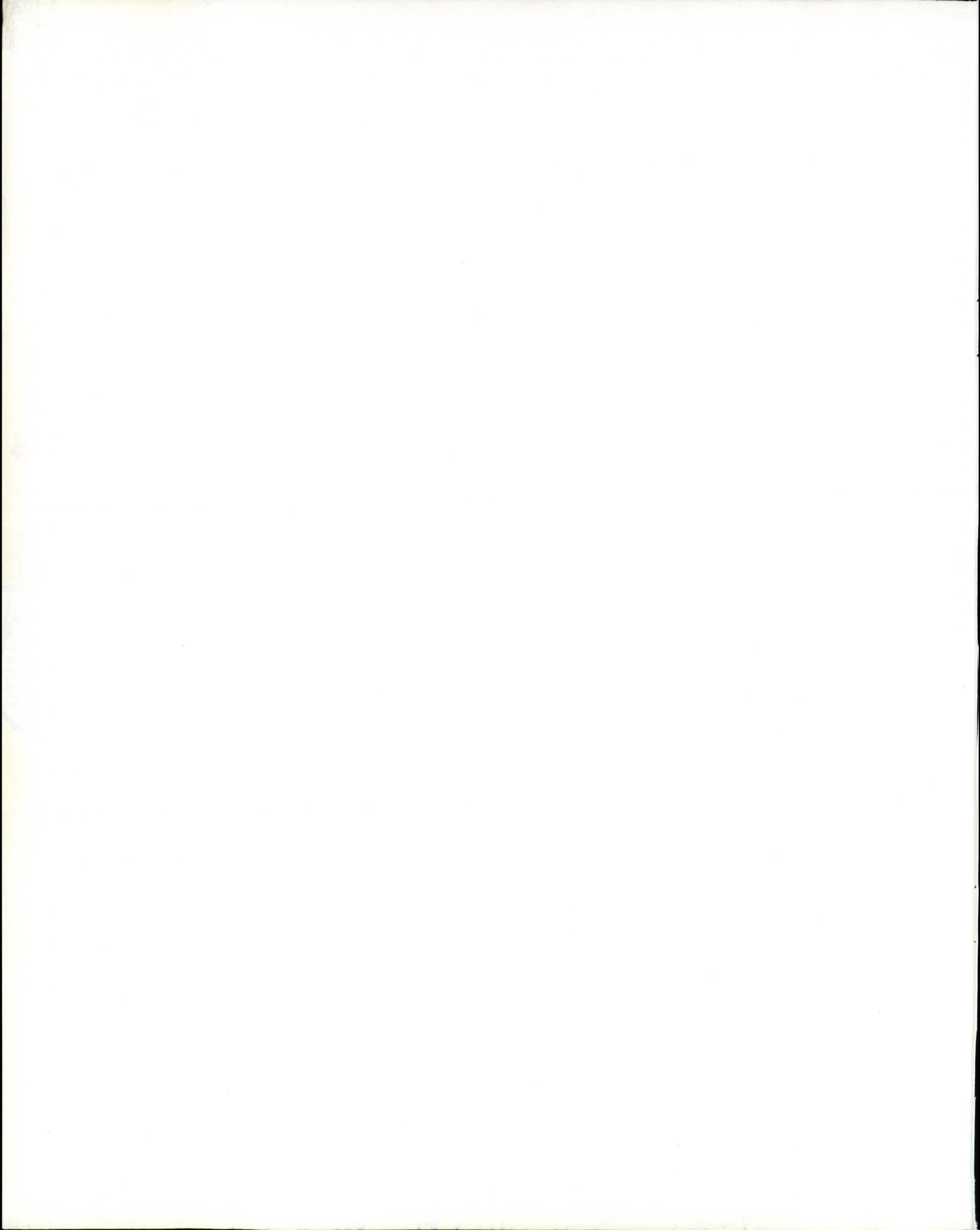

Politiek op penningen

Centraal Museum Utrecht

Herdenkingstentoonstelling Unie van Utrecht 1579/1979

Inleiding

Als penningen samen met andere voorwerpen worden geëxposeerd, vallen zij in het niet. Daarom is besloten om het merendeel van de penningen, dat ten behoeve van de tentoonstelling "De Kogel door de Kerk?" zou worden tentoongesteld, bijeen te houden en als gesloten groep te exposeren en te publiceren. Omgekeerd evenredig aan hun geringe afmetingen blijft echter hun importantie, vooral door de hoeveelheid aan historische en iconografische gegevens die zij bieden.

De voorraad, waaruit voor het tijdvak 1559-1609 gekozen kan worden, lijkt zeer groot, vooral wanneer een werk als dat van Van Loon geraadpleegd wordt. Bij nadere beschouwing valt dat echter nogal tegen. Een aantal penningen – vooral rekenpenningen – kan niet met zekerheid in verband gebracht worden met bepaalde historische feiten; andere blijken in later tijd te zijn vervaardigd. Ook kan men zich een enkele maal niet aan de indruk onttrekken dat sommige van Van Loons interpretaties met kunst- en vliegwerk tot stand gekomen zijn. Van Loon immers, probeerde in zijn Nederlandsche Historipenningen een aaneensluitend geschiedverhaal aan de hand van penningen te schrijven. Anno 1979 wordt hetzelfde systeem gehanteerd, met dien verstande dat scherper op historische en inhoudelijke authenticiteit geselecteerd werd. Beperkingen in praktische zin speelden eveneens een rol: gekozen werd uit de collecties van het Koninklijk Penningkabinet en het Centraal Museum waarbij slechts stukken die in exposeerbare staat verkeerden, konden worden opgenomen.

De penningen zijn chronologisch gepresenteerd, aldus het geschiedverhaal volgend en illustrerend. Iedere penning wordt beschreven en voorzien van een korte toelichting. De op- en omschriften zijn overgenomen zoals deze op de penning voorkomen met hun eventuele

afkortingen en spelfouten, echter met weglating van mogelijk aanwezige interpunctietekens. Waar een penning gesigneerd is, wordt dit aangeduid door het vermelden van de naam van de kunstenaar achter het woord "door". Bij niet gesigneerde exemplaren die toch aan een maker kunnen worden toegeschreven, gebeurt dit door het noemen van de naam achter "toegeschreven aan". Uitvoerig is gerefereerd aan numismatische literatuur.

In de Nederlanden werd de penningkunst tot de eerste helft van de zestiende eeuw vrijwel uitsluitend in de zuidelijke gewesten beoefend. Aan het hof te Brussel werkten Italiaanse medailleurs als Leone Leoni en Giovanni Paolo Poggini en Zuidnederlandse kunstenaars, beïnvloed door de Italiaanse traditie, als Jacques Jonghelinck. Zij leverden op bestelling aan aanzienlijken van hun tijd in hoog reliëf gegoten portretpenningen, die door de opdrachtgever aan zijn familie, vrienden en relaties ten geschenke gegeven konden worden. De keerzijde van deze in gering aantal vervaardigde penningen toonde gewoonlijk een voorstelling die met de geportretteerde verband hield: zijn wapen, devies of een belangrijke gebeurtenis uit zijn leven. Deze geschenken vormden vaak het onderwerp van gesprek in de Latijnse correspondentie die gevoerd werd door deze intellectuele bovenlaag van de bevolking.

In het begin van de zeventiger jaren van de zestiende eeuw ontstaat de naar vorm – geslagen, laag reliëf, gelijkend op een zilveren munt – en naar voorstelling – volgens de werkelijkheid of symbolisch weergegeven gebeurtenissen – karakteristieke in munthuizen vervaardigde Noordnederlandse zogeheten triumpfpenning. Het lijkt wel zeker dat deze penning zich ontwikkelde uit de jeton of rekenpenning, die, nadat hij zijn oorspronkelijke functie bij het rekenen verloren had, steeds vaker de kenmerken van een herdenkingspenning gaat vertonen. Dat het begin van de Noordnederlandse penningkunst ongeveer samenvalt met het begin van de Opstand is niet zo zeer het gevolg van een vermeende scheiding tussen Noord en Zuid, ook op cultureel gebied, als wel van een groeiende behoefte zich in de opstandige gewesten te bewijzen door overwinningsteken, hier in de vorm van triumpfpenningen. Immers, hoe konden de opdrachtgevers, meestal de Staten, eenvoudiger hun militaire of politieke successen verkondigen dan door middel van de in ruime oplage aan te maken penningen met zinnebeelden en andere voorstellingen, die, toen althans, vrij algemeen verstaan werden. Juist als een propagandamiddel dat op ruime schaal kon circuleren, voldeden triumpfpenningen en de kleinere legpenningen uitstekend, waarschijnlijk even goed als de zo overvloedig verspreide politieke prenten. Benadrukt moet dan ook worden, dat deze penningen alle een boodschap uitdragen: spot, aanmoediging, geloofsvertrouwen, zekerheid van overwinning, politieke stellingname, enz.

Het aanschouwelijk maken van actuele gebeurtenissen kon op twee manieren geschieden: de werkelijkheid werd, al dan niet getrouw, afgebeeld of er werd een overeenkomstig klassiek, bijbels of mythologisch voorval in beeld gebracht. Voor de weergave van niet historische zaken werd voornamelijk van emblemata, allegorieën, motto's en deviezen gebruik gemaakt. Prenten of geografische kaarten dienden in vele gevallen als voorbeeld; ook in de wijd verbreide emblematabundels was stof genoeg voorhanden.

De auctores intellectuales van de penningen zijn zelden te achterhalen. Maar ze moeten getraceerd worden in de al eerder genoemde intellectuele humanistische milieus. De makers van de Noordnederlandse penningen waren gewoonlijk als stempelsnijders verbonden aan de munthuizen waar de penningen geslagen werden. Soms zijn ontwerper en stempelsnijder dezelfde persoon.

Aan de totstandkoming van deze catalogus hebben enkele personen meegewerkt, die met name genoemd behoren te worden. Drs G. van der Meer en drs A.R.M. Smit waren zo vriendelijk respectievelijk het numismatische en het historische gedeelte van het manuscript kritisch door te nemen. Van hun opmerkingen is dankbaar gebruik gemaakt. Drs Van der Meer verzorgde, op grond van archief-, literatuur- en vergelijkend stijlonderzoek, de toeschrijvingen aan kunstenaars; zij gaf tevens talrijke literatuuraanwijzingen.

De vertalingen uit het Latijn zijn grotendeels van de hand van drs A.B. van Gool.

Aan prof. dr H. Enno van Gelder, directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage, is dank verschuldigd voor zijn bereidheid zulk een aanzienlijk deel uit de collectie van het Kabinet af te staan ten behoeve van de expositie in het Centraal Museum.

1. 1555? Karel V en Filips

IMP CAR V ET PHI PRINC ISP [keizer Karel V en Filips, prins van Spanje].

De geharnaste borstbeelden van keizer Karel, met lauwerkrans en kleinood van het Gulden Vlies, en zijn zoon Filips.

PLVS OVLTRE [nog verder].

Binnen de keten van het Gulden Vlies en gedekt door de keizerlijke kroon rijzen uit zee de zuilen van Hercules op, samengebonden door een banderol met het devies van de keizer.

Toegeschreven aan Leone Leoni, goud gegoten, 39 mm.

Van Mieris III 233, 1; Armand II 182, 12 en III 71; Domanig 48; cat. Brussel 1959, 63; cat. KPK 106.

Keizer Karel V deed op 15 oktober 1555 te Brussel afstand van de regering over de Nederlanden ten gunste van zijn 27-jarige zoon Filips. Tien dagen later aanvaardde deze het bestuur en in januari 1556 werd hij tevens koning van Spanje en van de Spaanse bezittingen in Italië.

2. 1559 De vrede van Le Cateau-Cambrésis

PHILIPPVS HISPAN ET NOVI ORBIS OCCIDVI REX [Filips, koning van Spanje en van de Nieuwe Wereld in het westen]. Geharnast borstbeeld van koning Filips II naar links.

PACE TERRA MARIQ COMPOSITA/MDLIX [vrede te land en ter zee gesloten/1559].

Voor de gesloten tempel van Janus steekt Vrede de brand in een stapel oorlogstuig. Zij draagt een lauwerkrans en toont een hoorn van overvloed.

Door Giovanni Paolo Poggini, zilver gegoten, 39 mm.

Van Loon I 28, 1; Armand I 238, 5; cat. KPK 161.

In verband met de oorlog tegen Hendrik II van Frankrijk bleef Filips II tot in 1559 in de Nederlanden. In dat jaar werd op 3 april de vrede van Le Cateau-Cambrésis gesloten. Hierbij werd o.m. bepaald dat Frankrijk zou afzien van aanspraken op de Italiaanse gebieden.

3. 1559? Filips II en Elisabeth van Valois

PHILIPPVS II HISPAN ET NOVI ORBIS OCCIDVI REX [Filips II, koning van Spanje en van de Nieuwe Wereld in het westen]. Geharnast borstbeeld van koning Filips II naar links.

ISABELLA REGINA PHILIPPI II HISPAN REGIS [Elisabeth, koningin van Filips II, koning van Spanje].

Borstbeeld naar rechts van koningin Elisabeth, Filips' derde vrouw, dochter van de Franse koning Hendrik II.

Door Giovanni Paolo Poggini, zilver gegoten, 39 mm.

Van Loon vgl. I 31, 1; Armand I 239, 7; cat. Brussel 1959, 66; cat. KPK 164.

Ter bezegeling van het vredesverdrag met Frankrijk van 1559 huwde Filips II Elisabeth van Valois, dochter van Hendrik II, eerder de verloofde van Filips' 14-jarige zoon Don Carlos. Hendrik heeft niet lang van de vrede en van zijn schoonzoon kunnen genieten: tijdens een toernooi bij het huwelijk werd hij door een lans dodelijk gewond.

4. 1561 Antoine Perrenot kardinaal de Granvelle

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 56 mm.
Van Loon I 59, 1; Archiv II blz. 116, 14; RBN 1927; JMP 1955; cat. Brussel 1959, 110; cat. KPK 182.

In het voorjaar van 1561 werd in bredere kring bekend welke regelingen de nieuwe kerkelijke indeling van 1559 in de Nederlanden met zich meebracht. Protesten volgden van de zittende geestelijkheid en van de edelen. Vooral nadat Granvelle [1517-1586] in februari van dat jaar tot aartsbisschop van Mechelen was verheven, werd deze voornaamste raadgever van Margaretha tot mikpunt van het ongenoegen van de hoge edelen uit de Raad van State.

ANT PERRENOT S R E PBRI CARD ARCHIEPI MECHL / 1561 [Antoine Perrenot, priester van de heilige Roomse Kerk, kardinaal aartsbisschop van Mechelen/1561].
Borstbeeld van Granvelle als aartsbisschop van Mechelen naar rechts.

DVRATE [houdt vol; het devies van Granvelle].
Neptunus bedaat Aeolus' stormen die Aeneas bijna schipbreuk doen lijden [uit het eerste boek van Vergilius' Aeneïs]. De God van de zee staat hier voor Filips die het Schip van Staat, door Aeneas [Granvelle] bestuurd, in rustiger wateren kan brengen.

5. 1563 Het verwachte vertrek van Granvelle uit de Nederlanden

Zilver geslagen, 32 mm.
Van Loon I 65, 2; Dugniolle 2338; Van Zanten; inv. KPK 1931.

Nadat in 1562 een Liga der Groten tot stand was gekomen als reactie op het weifelen van Filips inzake de eerste klachten van de hoge edelen, werd op 11 maart 1563 een tweede brief aan Filips gestuurd. Hierin werd hem medegedeeld dat de hoge edelen geen zitting meer zouden nemen in de Raad van State zolang Granvelle gehandhaafd werd. Intussen verspreidde zich het gerucht dat Granvelle's vertrek op handen was. Toch waren er nog een derde schrijven van de edelen en brieven van Margaretha nodig om Filips over te halen de kardinaal over te plaatsen. Op 13 maart 1564 verliet Granvelle de Nederlanden.

VALETE QVANTVM PRO 1563 [vaart wel, althans . . . , 1563].
Granvelle met kardinaalshoed heft zegenend de hand als hij op een ezel vertrekt.

INVIDIA COMITE [met de nijd als gezelschap].
Nijd rijt haar borst open en vreet aan haar hart.

6. 1564 Karel van Berlaymont baron van Hierges

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, brons gegoten, 28 mm.
Dirks I 214; RBN 1872 pl. d, 20; cat. KPK 188.

Niet alle groten waren toegetreden tot de Liga der hoge edelen. Aan de kant van Granvelle stonden o.a. Karel van Berlaymont [1510-1578] en Aerschot.

CAROLVS A BERLAYMONT BARO / 1564 [Karel van Berlaymont, baron / 1564].
Borstbeeld van Berlaymont naar rechts met het kleinood van de Orde van het Gulden Vlies.

IN ADVERSIS CONSTANS [in tegenspoed standvastig; devies van de familie Berlaymont].
Op een door woeste golven omspoelde rots houdt Standvastigheid een brekende pilaar vast. Aan haar voeten ligt een leeuw. Vier winden zwepen de zee op.

7. 1565 Filips van Montmorency graaf van Horne

PHILVS BARO DE MONTMORENCY COMES DE HORN ADMIRALLVS ZC / 1565 [Filips, baron van Montmorency, graaf van Horne, admiraal enz. / 1565].

Geharnast borstbeeld van Horne naar rechts met het kleinood van het Gulden Vlies.

ΑΠΛΑΝΩΣ / APLANOS [bestendig].

Op een woeste zee tracht de bemanning een door vier stormen bestookt schip te behouden.

De schipper wijst omhoog. Onderaan een banderol.

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, lood gegoten, 61 mm.
Van Loon vz I 76, 1; Naval medals vz 462; Dirks I 423; cat. KPK 191.

Filips van Montmorency, graaf van Horne (1524-1568), was kamerheer aan het hof van Karel V en werd in 1555 stadhouder van Gelderland; een jaar later werd hij ridder in de Orde van het Gulden Vlies. In 1561 werd hij door Filips tot lid van de Raad van State benoemd. Wegens zijn steun aan het Compromis der Edelen en zijn lauwe houding ten aanzien van de calvinisten te Doornik liet Alva hem, samen met Egmond, op 5 juni 1568 te Brussel onthoofden.

8. 1565 Malta op de Turken veroverd

TVRCA FVGATO / 1565 [toen de Turk verjaagd was / 1565].

Een geharnaste en gewapende ruiter vertreedt een stapel wapenen.

MELITA LIBERATA [was Malta bevrijd].

Op de achterplecht van een galei staat Overwinning met een palmtak.

Zilver geslagen, 28 mm.
Van Loon I 69, 1; Dugniolle 2404; Naval medals 651; inv. KPK 2001.

Een enorme Turkse oorlogsvloot van 130 galeien en andere vaartuigen met tienduizenden soldaten aan boord landde op 18 mei 1565 op Malta. Het eiland werd door 9000 ridders verdedigd tot een Spaanse vloottenheid hen ontzette en de Turken verdreef. De blijdschap in de christelijke wereld over deze overwinning was groot.

9. 1566 Rekenpenning van Hendrik van Brederode

AGERE AVT PATI FORTIORA 1566 [dapperder dingen te doen of te dulden, 1566; citaat Livius II, 12].

Een rechterarm houdt een zwaard in de vlammen.

ETSI MORTVVS VRIT / CALC VIAN [otschoon dood, brandt hij/legpenning van Vianen].

Boven de twee gekruiste stokken van Bourgondië brandt een zwijnskop.

Geslagen te Vianen, koper, 30 mm.
Van Loon I, 79; Dugniolle 2438; Van Zanten; inv. KPK 2055.

In december 1565 was tegen de inquisitie en 'tot welzijn van land en koning' te Brussel het Compromis der Edelen gesloten. Tot de edelen die dit verbond onderschreven, behoorde Hendrik van Brederode [1531-1568], lid van de Liga der hoge edelen. Onder zijn leiding overhandigden op 5 april 1566 tweehonderd lagere edelen een smeekschrift aan landvoogdes Margaretha. Brederode moest in april 1567 naar Duitsland vluchten. Op 15 februari 1568 overleed 'de Grote Geus' in ballingschap.

10. 1566? Geuzenpenning

Naar Jacques Jonghelinck, verguld zilver gegoten, 24 x 20 mm, waarschijnlijk later werk. Van Loon I 85, 5; Wigersma pl. III, 10; inv. KPK V3.

Tijdens de overhandiging van het smeekschrift aan Margaretha van Parma zou Berlaymont spottend van 'gueux' [bedelaars] gesproken hebben, waarna 'geuzen' de erenaam werd voor de leden van het Compromis. Als partijsymbool droegen zij een penning met de voorstelling van een bedelzak. Deze penning werd in vele vormen en aantallen verspreid.

EN TOVT FIDELLES AV ROY [in alles de koning trouw].

Borstbeeld van Filips II naar links.

IVSQVES A PORTER LA BESACE [tot aan de bedelzak].

Twee ineengeslagen rechterhanden en een dubbele bedelzak.

11. 1566? Anti-Geuzenpenning

Zilver gegoten, 27 x 24 mm, misschien later werk. Van Loon I 88, 1; Wigersma vgl. pl. V, 1; cat. KPK 210.

De penning met Christus en het beeld van Maria zou als anti-geuzenteken door de regeringsgetrouwe Filips van Croy, hertog van Aerschot, ingevoerd zijn.

SALVATOR MVNDI [Redder der wereld].

Borstbeeld van Christus naar rechts.

N DAM DE HAL [onze Lieve Vrouwe van Halle].

Het Lievevrouwe beeld van Halle.

12. 1567 Margaretha van Parma

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 57 mm. Van Loon I 87; Armand II 211, 40; Domanig 65; Dirks I 45; cat. Brussel 1959, 120; cat. KPK 214.

Van 1559 tot 1567 was Margaretha van Parma [1522-1586] landvoogdes der Nederlanden. Zij was de buitenechtelijke dochter van Karel V en Jeanne van der Gheynst, een dienstbode van Anthony van Lalaing graaf van Hoogstraten, en derhalve Filips' halfzuster. Margaretha vroeg ontslag toen Alva was gekomen.

MARGARETA DE AVSTRIA D P ET P
GERMANIAE INFERIORIS GVB/AET 45 1567
[Margaretha van Oostenrijk, hertogin van Parma en Piacenza, landvoogdes van de Nederlanden / op de leeftijd van 45 jaar, 1567].

Borstbeeld van Margaretha naar rechts.

FAVENTE DEO [met Gods gunst].

Hoog boven door stormen opgezweepte golven staat een vrouw die macht en vrede symboliseert. Links en rechts rotsen met een burcht en kerken; op zee vaart een scheepje richting land. Hier wordt vermoedelijk bedoeld op Margaretha als verdedigster van de kerk en de Nederlanden.

13. 1567 Hoop op Filips' goedertierenheid bij zijn aanstaande komst

PHILIPP R P P EX HISP EXPECT 1567 [toen Filips, vader des vaderlands, uit Spanje werd verwacht, 1567].
Geharnast borstbeeld van de koning naar rechts.

COMITE CLEMETIA [met de goedertierenheid als metgezellin].
Binnen een lauwerkrans een tempel, de wereldbol en een weegschaal van rechtvaardigheid. Hierachter een kruis gevormd door wapens.

Zilver geslagen, 28 mm.
Van Loon I 190, 2; Dugniolle 2454; inv. KPK 2070.

Al sinds 1561 drongen sommige edelen bij Filips II aan op zijn overkomst naar de Nederlanden om persoonlijk de door hen gewenste hervormingen door te voeren. Doch problemen elders verhinderen Filips steeds weer af te reizen. Maar in 1567, na de beeldenstorm en het gewapend verzet, vreesden enkelen juist zijn komst. Toch moest de koning ook deze keer zijn reis weer uitstellen.

14. 1568 Ter ere van Willem van Oranje

IVSTICE MAINTIENDRA 1568 [gerechtigheid zal zich handhaven, 1568].
Een rechterhand houdt een zwaard in de wolken.

L ORANGE FLEVRIRA G D N P [de Oranjeboom zal bloeien, Willem van Nassau, prins].
Een oranjeboom met drie vruchten.

Verguld zilver gegoten, 32 mm.
Dirks I 470; TMP 1904; Oranjespenningen 4; De Vries en De Jonge II, VII 4; cat. KPK 229.

Na de mislukte invallen in het zuiden [Daelhem] en het noorden [Jemgum] trok Willem van Oranje in oktober 1568 met een leger Brabant in. Na een maand van alleen wat schermutselingen in het Maasgebied moest de prins zich door tekort aan geld en gebrek aan steun van de bevolking terugtrekken. Deze penningen zouden door de ruiters van de prins tijdens deze veldtocht gedragen zijn.

15. 1568 Rampen in de Nederlanden

IVSTITIA [gerechtigheid] IS GESLAGEN DOOD VERITAS [waarheid] DIE LYD IN NOOD
Een plant laat twee van haar bloemen hangen.

FALACIT [bedrog] IS GEBOREN EN FIDES [trouw] HEEFT DI STRIT VERLOREN 1568 [uit Ovidius' Metamorphoses I 149-150].
De dood, omgord met slangen, maait bloemen af.

Koper geslagen, 31 mm.
Van Loon I 110; Dugniolle 2474; inv. KPK 2097.

Voor de invoering van Alva's bijzondere rechtbank, de Raad van Beroerten, op 5 september 1567, veroorzaakte veel angst en verwarring onder de bevolking. De 'Bloedraad' veroordeelde duizenden personen. Vele Nederlanders zijn gevlucht.

16. 1569 De geuzen schuldig aan de Utrechtse bezoeken

PHS D G HISP REX CATHOLICVS / 1569 [Filips, bij de gratie Gods katholiek koning van Spanje / 1569].
Geharnast borstbeeld van Filips naar rechts.

HINC ILLE LACHRIME / GEVX [daarvandaan die tranen; citaat Terentius' Andria / geuzen].
Een kronkelende slang verbeeldt de geuzen.

Geslagen te Utrecht, koper, 32 mm.
Van Loon 127; Dugniolle 2492; HC 1928, 2855.

Utrecht weigerde te delen in de afkoop voor twee jaar van de door Alva in te voeren belastingen. De hertog bracht daarop een regiment soldaten in de stad. Stad en staten werden voor de Raad van Beroerten gedaagd. Op het gemor dat volgde wees Alva de geuzen aan als ware oorzaak van alle narigheid.

17. 1570? Filips II en Anna van Oostenrijk

Door Giovanni Paolo Poggini, zilver gegoten, 37 mm.
Van Loon vgl. I 133, 1; Dirks I 475; Armand I 240, 15; Domanig 57; cat. KPK 243.

Filips II. huwde op 12 november 1570 zijn vierde vrouw: Anna van Oostenrijk [Anna van Habsburg]. Zij schonk hem in 1578 een zoon, de latere Filips III. Of deze penning t.g.v. dit huwelijk werd vervaardigd is niet zeker.

PHILIPPVS II HISPAN REX CATHOL ARCH AVSTRIA [Filips II, katholiek koning van Spanje, aartshertog van Oostenrijk (sic)]. Geharnast borstbeeld van koning Filips II naar links.

ANNA REGINA PHILIPPI II HISPAN REGIS CATHOL [Anna, koningin van Filips II, de katholieke koning van Spanje]. Borstbeeld van Anna van Oostenrijk, dochter van Maximiliaan II, naar rechts.

18. 1570 De Allerheiligenvloed in Zeeland

Geslagen te Antwerpen, zilver, 29 mm.
Van Loon I 135; Dugniolle 2518; inv. KPK 2155.

Door een zware stormvloed op Allerheiligen [1 november] 1570 overstroomden grote delen van de noordelijke provincies en de meeste Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden. De Allerheiligenvloed maakte vele slachtoffers. Enkele eilanden en dorpen verdwenen voorgoed in zee.

BENEDICITE MARIA ET FLVMINA DNO / 1570 [zegt zeeën en rivieren Heer / 1570]. Gekroond wapenschild van Zeeland.

A CVNCTIS HOSTIB NOS REDDE SECVROS [van alle vijanden stel ons veilig]. Een stormvloed overstroomt het land.

19. 1571 Fernando Alvarez de Toledo hertog van Alva

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, verguld zilver gegoten, 30 mm.
Dirks I 480; Van Loon vgl. I 136, 1; Smolderen 75-76; cat. KPK 250.

De hertog van Alva [1507-1582] had al een indrukwekkende diplomatieke en militaire loopbaan achter zich voordat hij van Filips opdracht kreeg naar de Nederlanden te gaan. De hertog maakte zich bij een groot deel van de bevolking gehaat door de instelling van de als onrechtvaardig ervaren Raad van Beroerten, de invoering van de voor die tijd zware belastingen en de consequente doorvoering van de nieuwe kerkelijke indeling.

FERD ALB DVX CASTROR PRAEF / 1571 [Ferdinand, hertog van Alva, opperbevelhebber van het legerkamp / 1571]. Geharnast borstbeeld van Alva naar rechts.

DEO ET REGI / VITAE VSVS [aan God en de koning / de beschikking over mijn leven]. Een offertafel met een brandende fakkel wordt door een leeuw [moed en kracht] en door twee kraanvogels, als zinnebeeld van waakzaamheid, geschraagd.

20. 1571 De slag bij Lepanto

DIVO PHILIP TRIUMPH HISP REGI D TRAIECT [aan de goddelijke Filips, overwinnaar, koning van Spanje, heer van Utrecht].

Filips II rijdt op een paard over het silhouet van de stad Utrecht. Links en rechts in het veld de twee doornstokken van Bourgondië bijeengehouden door een vuurslag. In het omschrift de wapens van Spanje, Holland, Henegouwen en Utrecht.

OTHOMANICA CLASSE DELETA 1571 [op het vernietigen van de Turkse vloot, 1571].

De geharnaste koning zit op een dolfin, omringd door meer zeegedierte. In zijn rechterhand houdt hij een kruis. Op de achtergrond een Turkse stad.

Door Cornelis van Eyck, zilver geslagen, 49 mm.

Van Loon I 142, 1; JMP 1953, 88; Naval medals 657; cat. Utrecht 1977, 5; HC 1928, 3773.

Op initiatief van paus Pius V verenigden in 1570 Spanje, Venetië, Genua en nog enkele Italiaanse staten zich om het Turkse gevaar te keren. Op 7 oktober 1571 wist de christelijke vloot bestaande uit bijna 250 schepen de Turkse vloot van ongeveer 260 galeien bij Lepanto een zware nederlaag toe te brengen.

21. 1571 Don Juan van Oostenrijk

IOANNES AVSTRIAE CAROLI V FIL AET SV ANN XXIII [Johannes van Oostenrijk, zoon van Karel V, in zijn 24ste levensjaar].

Geharnast borstbeeld van Don Juan naar links met het kleinood van het Gulden Vlies.

CLASSE TVRCICA AD NAVPACTVM DELETA / DIE 7 OCTOBR 1571 [de Turkse vloot bij Lepanto vernietigd / de 7de dag van oktober 1571].

Op een zuil een standbeeld van Don Juan, een engel reikt een lauwerkrans aan. Op de achtergrond de Turkse en de christelijke vloot bij Lepanto.

Door Giovanni Melone, zilver gegoten, 41 mm.
Van Loon I 142, 2; Armand I 264, 1; Naval medals 660; inv. KPK 1962, 58.

Don Juan [1547-1578] was een bastaardzoon van Karel V, dus Filips' halfbroer. Onder zijn leiding werd de Turkse vloot bij Lepanto verslagen. In 1576 werd hij tot landvoogd van de Nederlanden aangesteld.

22. 1572 Viglius ab Aytta Zuichemus

VIGLIVS ZVICHMVS AB AYTA I V D / AET LXV [Viglius van Zuichem van Aytta, doctor in beide rechten / op de leeftijd van 65 jaar].
Borstbeeld van Viglius naar rechts.

VITA MORTALIVM VIGILIA [het leven der stervelingen is een nachtwake; woordspeling op zijn naam].
Wapenschild van Viglius, door een mijter en een staf gedekt als teken van zijn waardigheid als proost van het Gentse Sint-Baafskapittel.

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 40 mm.
Van Loon vgl. I 55, 1; TMP 1905 pl. III, 4; cat. KPK 180.

De Friese jurist Viglius [1507-1577], eigenlijk Wigle Aytta van Zwichem, werd door Karel V benoemd in de Geheime en Grote Raad en de Raad van State. Hoewel een trouw dienaar van de koning, kwam deze internationaal bekende geleerde met Alva in botsing door zijn verzet tegen diens belastingmaatregelen en door zijn pogingen de kettervervolgning te temperen. Viglius liet zich in 1562 door Granvelle tot priester wijden om proost van het kapittel van Sint Bavo te Gent te kunnen worden.

23. 1572 De Bartholomeusnacht te Parijs

Zilver geslagen, 35 mm.
Trés. num. I, XIX 4; cat. KPK 267.

Koning Karel IX van Frankrijk [1550-1574] liet tijdens de nacht van 23 op 24 augustus 1572 [St Bartholomeusdag] de voor het huwelijk van zijn dochter te Parijs verzamelde protestantse edelen met hun gevolg vermoorden. De katholieke factie, in verzet tegen de Hugenootse politiek, had met hulp van de koningin-moeder op 22 augustus een mislukte aanslag tegen de Hugenootse voorman De Coligny gepleegd. Onder druk van de katholieke partij gaf de koning bevel tot uitroeiing van de Franse protestanten. De te Parijs begonnen 'Bloedbruiloft' duurde drie dagen en ongeveer 20.000 Hugenoten in heel Frankrijk kwamen hierbij om. Gedurende zijn verdere leven kampte Karel met gewetensnood over deze beslissing. Als gevolg van deze massamoorden was de kans op geldelijke en militaire steun door Franse Hugenoten aan Oranje verkeken.

CAROLVS IX D G FRANCORVM REX INVICTVS 1572 [Karel IX, door Gods genade koning der Fransen, onoverwinnelijk, 1572].

Geharnast borstbeeld van koning Karel IX van Frankrijk naar links met lauwerkrans.

VIRTVS IN REBELLES [moed tegen de opstandelingen].

Koning Karel IX zit gekroond en gehuld in vorstelijke kledij op een troon. Hij toont een zwaard met een palmtak en een scepter. Aan zijn voeten bevindt zich een aantal lijken.

24. 1573 Het vertrek van Alva uit de Nederlanden

Zilver geslagen, 30 mm.
Van Loon I 174; Dugniolle 2591; inv. KPK 2223.

Onder financiële druk van twee tegelijkertijd gevoerde oorlogen – in de Nederlanden en in het Middellandse Zeegebied – en onder invloed van Spaanse adviseurs die een gematigder optreden in de Nederlanden als doeltreffender beschouwden, ging Filips in 1573 over tot het benoemen van Requesens als opvolger van Alva. Op 18 december vertrok de hertog naar Spanje.

LIBERTAS PATRIAE 1573 [de vrijheid van het vaderland, 1573].

De Nederlandse Maagd met vrijheidshoed en zwaard zit temidden van bloemen in een gesloten tuin. Onderaan het wapenschild van Holland.

DIFFVGITE CAPRIMVLGIO [maak dat jullie weg komt, geitemelkers].

Een herder verjaagt een schaap dat bij een geit probeert te drinken. Met het geitemelkende schaap wordt de Spanjaard bedoeld.

25. 1574 Het ontzet van Leiden

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, goud geslagen, 47 mm.
Van Loon I 195; Naval medals 471; JMP 1920 blz. 34; JMP 1953, 16; JMP 1958; Geuzenpenning 1967; inv. KPK 1933, 1.

Leiden, dat al in 1572 de kant van de Opstand had gekozen, werd vanaf oktober 1573 belegerd. Lodewijk van Nassau lokte de Spaanse troepen in februari 1574 weg door een inval in Limburg te doen. Na de slag op de Mookerheide werd Leiden in mei weer ingesloten. De belegering werd opgeheven enkele maanden nadat het omliggende land onder water was gezet. Een vloot van Watergeuzen onder Boisot bracht de door pest en hongersnood uitgedunde bevolking op 3 oktober voedsel.

VT SANHERIB A IERUSALEM 2 REG 19 [zoals Sanherib van Jerusalem; 2 Koningen 19].

Een engel verdriift het leger van de Assyrische koning Sanherib dat Jerusalem beleegert.

SIC HISPA A LEYD NOCTV FVG 3 OCTO 1574 [zo zijn de Spanjaarden van Leiden in de nacht gevlucht, 3 oktober 1574].

Gezicht op Leiden, op de voorgrond wegtrekkende Spanjaarden en schepen van Boisot.

26. 1574 Het calvinisme als pijler van Holland

LAPIS REIECTVS CAPVT ANGVLI [de verworpen steen is hoeksteen geworden; psalm 118:22].
Boven een gekroond wapenschildje van Holland een hoeksteen als symbool voor het calvinisme dat tot een steunpilaar van dit gewest geworden is.

DNS FECIT HOC ET FV MI IN OC H 1574 [de Heer heeft dit gedaan en het was wonderbaarlijk in de ogen van de mensen; psalm 118:23].
In een helder licht het Hebreeuwse woord Jehovah.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 203, 1; Dugniolle 2630; Van Zanten; inv. KPK 2269.

Hoewel vanaf februari 1573 de Staten van Holland de openbare katholieke eredienst verboden hadden, waren de plaatselijke bestuurders over het algemeen niet bereid tot geloofsdwang over te gaan. Ondanks het feit dat het calvinistische geloof tot de officiële godsdienst was verheven, bleef iedere burger in zijn geweten vrij.

27. 1575 De afgebroken vredesonderhandelingen te Breda

SECVRIVS BELLVM PACE DVBLIA [oorlog is veiliger dan onzekere vrede].
Temidden van bloemen staat in een gesloten tuin een leeuw met zwaard en schild.

CVIVS MODERATVR HABENAS RATIO / 1575 / LIBERTAS AVREA [het is een gouden vrijheid waarvan rede de teugels in handen heeft / 1575].
De vrijheidshoed.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I, 204; Dugniolle 2647; Van Zanten; inv. KPK 2300.

Herhaalde malen was al in het geheim over vrede onderhandeld tussen de opstandige en de gehoorzame gewesten. Onder druk van de omstandigheden nam Requesens het initiatief tot de officiële onderhandelingen te Breda, die vanaf 3 maart 1575 gevoerd werden. De partijen kwamen niet tot overeenstemming. Requesens wilde niet dat er getornd werd aan het alleenrecht van de katholieke eredienst. Holland en Zeeland wensten beslissingsmacht voor de Staten-Generaal.

28. 1575 Godsdienstijver van de Staten van Holland

SERMO DEI IGNIS INEXTINGVIBILIS [het woord Gods is een onuitblusbaar vuur].
Een brandende bijbel met zeven zegels.

TVA MANVS FECIT HOC DNE 1575 [uw hand heeft dit gedaan Heer, 1575].
Gods woord brandt als een onuitblusbaar vuur in de harten van de gelovigen.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon vgl. I 208, 1; Dugniolle 2650; Van Zanten; inv. KPK 2311.

De tien brandende harten zouden hier ook een vurig vertrouwen op God en zijn bijstand kunnen symboliseren, een vertrouwen dat in deze jaren van gebrek aan geld voor de oorlog en zonder hulp van buitenaf het enige was dat restte.

29. 1576? Don Luis de Requesens y Zuniga

Door Anieus, zilver gegoten, 61 mm.
Van Loon I 216; Armand I 261; cat. KPK 290

De gematigde Requesens [1528-1576] begon in november 1573 met tegenzin aan zijn goeverneurschap van de Nederlanden. Filips II droeg hem op verzoenend op te treden, maar tevens de opstandige gewesten te veroveren. Hij schafte de Raad van Beroerten en de tiende penning af en wist enige militaire successen te behalen. Filips' bankroet in september 1575 verhinderde verdere acties. Op 4 maart 1576 stierf Requesens.

LVDVICVS RICASENIVS MAIOR CASTILLIE
COMENDATARIVS [Luis de Requesens,
opperbevelhebber van Castilië].
Geharnast borstbeeld van Requesens naar links.

FORTITVDINE AC CONSILIO [door dapperheid
en beleid].
De slag bij Lepanto; boven op een wolk de
wrekende engel.

30. 1576 Wonderbaarlijke ommekeer der Nederlandse staatszaken

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 228; Dugniolle 2693; Van Zanten;
inv. KPK 2368.

Zierikzee, dat zich na een langdurig beleg eindelijk had overgegeven, werd evenals de omliggende eilanden in juli 1576 door muitende Spaanse troepen nog eens zwaar beproefd. Vandaar trokken de muiters naar Aalst en verder Brabant en Vlaanderen in. De Zeeuwse eilanden bleven onbewaakt achter. De graaf van Hohenlohe kon voor de prins de door de troepen verlaten stad en eilanden zonder enige moeite bezetten.

NON PLACENT DNO MILITIS OCREAE [de
scheidenplaten van de krijger behagen de Heer
niet].
Een gewapende ruiter rijdt naar links.

TIMENTI DOMINVM OIA COOPERANTVR IN
BONVM / 1576 [voor de godvrezende werkt alles
samen ten goede / 1576].
Het dubbele wonder van Gideon: ondanks de
droogte valt er dauw uit Jehovah's wolken op
Gideons wollen vacht en ondanks de dauw blijft
de voor hem uitgespreide vacht droog [Richt.
6:36].

31. 1576 De Staten van Gelderland en Zutphen verenigen zich met de Staten-Generaal vergaderd te Brussel

SI MEBRORV QVODDA DEFECERIT DOLEBIT
CORP SED LORO SEMEL COREPTO
DISSOLVETVR AC DECIDET VNIO / QVARE
RESPICE AC PROSPICE GELDER [als van de
ledematen er een te kort schiet, zal het lichaam
daarvan pijn lijden, maar is de band eenmaal
aangetast dan zal het geheel tot ontbinding
komen en uiteenvallen, weshalve, geef acht
Gelre en zie vooruit; Livius II vanaf 32,8].
Aan een lint de wapenschilden van de dertien
gewesten, in het midden die van Gelderland en
Zutphen.

CV TIMOR COIS SEPARATISSIMOS QVOQ
IVGAT MERITO GELD DV CAT AC SVTPH
COMIT QVAIS DIVERSO AB ALIIS BELG
PROVICIIS IVRE EIDEM PRICIPI PAREANT
TAME COI TYRANIDE HISPA PROVOCATI AD
ASSEREDA PATRIE LIBERTATE SACRA TOTI
BELG ORDINV FEDERI SE VNIERTV AC PRO
COI VNIOIS INITE FVL CRO ET EXECVTIOE
SPLEDIDO MILLE CATAPHRACTORV ERE
GELDRICO MILITATIV EQVITATV OPPSSE
PATRIE COPIAS AVXERTV ET EXORNARVT
1576 [daar een gemeenschappelijke vrees ook
de meest verwijderden verbindt, hebben terecht
het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen
— hoewel ze op grond van een heel verschillend
en ander landrecht als de andere Nederlandse
provincies aan dezelfde vorst gehoorzamen —
toch door de allen gezamenlijk treffende tyrannie
van de Spanjaarden geprovoceerd, ter
verdediging van de vrijheid van het vaderland,
zich met het onschendbaar verbond van de
Generale Staten der Nederlanden verenigd, tot
algemene steun en effectuering van het gesloten
bondgenootschap de troepen van het
onderdrukte vaderland vermeerderd en
opgeluisterd met duizend schitterend
geharnaste ruiters die dienen op Gelderse soldij,
1576].

Toegeschreven aan Hendrick Noster, zilver
geslagen, 45 mm.
Van Loon I 222; JMP 1953, 7; cat. KPK 291.

Vrijgelaten leden van de Raad van State
werden gedwongen de Staten-
Generaal, behalve Holland en Zeeland,
te Brussel bijeen te roepen teneinde
zich te beraden over de Spaanse
muitereien en over de te Breda
afgesprongen vredesbesprekingen.
Ook afgevaardigden van Gelderland en
Zutphen namen aan de
beraadslagingen in september 1576
deel.

32. 1577 Het Eeuwig Edict

IVSTITIA PACEM COPIAM PAX ATTVLIT
[gerechtigheid brengt vrede, vrede overvloed].
Op een troon zit Gerechtigheid met zwaard en
weegschaal, links steekt Vrede de brand in een
stapel wapens, rechts staat Overvloed.

VINDICATA LIBERTAS CONCORDIA / 1577
[vrijheid door eendracht gewaarborgd / 1577].
Zegevierende Vrijheid met zwaard en palmtak
heeft de ketens [rechts] verbroken. Onder een
vrijheidshoed toont zij de eendracht: twee
ineengeslagen handen houden een gelauwerde
koningskroon en een hart vast. Hieronder een
leeuw.

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck,
zilver gegoten en opengewerkte rand, 53 mm.
Van Loon I 234, 1; cat. Brussel 1959, vz 127;
cat. KPK 303.

Don Juan, door Filips aangesteld als
opvolger van landvoogd Requesens,
moest, voordat hij als gouverneur
ingehuldigd zou worden, eerst de
Pacificatie van Gent bevestigen. Omdat
de onderhandelingen hierover niet
vloten, werd op 9 januari 1577 te
Brussel door de afgevaardigden van de
Staten-Generaal een Unie ondertekend,
waarbij werd geëist dat de Pacificatie
zou worden nageleefd. Op 12 februari,
bij het 'Eeuwig Edict', beloofde Don
Juan handhaving van de Pacificatie.

33. 1577 Willem van Oranje en het slechten van de forten van Antwerpen

Toegeschreven aan Wierix, Johan of Hieronymus, zilver gegraveerd, 55 x 47 mm. Frederiks II, 1; inv. KPK 1931, 4.

De inwoners van Antwerpen, bevreesd dat de Staatse bezetting door Don Juan omgekocht zou kunnen worden, maakten op 28 augustus – na toestemming van de Staten-Generaal – de forten in die stad met de grond gelijk.

IE MENTIENDRAY NASSAV ANNO 1577 [ik zal handhaven, Nassau, in het jaar 1577]. Willem van Oranje ten voeten uit met borstharnas, zwaard en staf. Op de achtergrond de Schelde en Antwerpen.

A° 67 AT ESTE EDIFIE A° 77 AT ESTE ROMPV ET I AT MADAME LA PRINCESSE BESONGNI [is in het jaar 1567 gebouwd, is in het jaar 1577 afgebroken en mevrouw de prinses is daar aan het werk geweest]. Het slechten van de forten van Antwerpen.

34. 1577 's-Hertogenbosch van vreemd krijgsvolk verlost

Geslagen te Antwerpen?, zilver, 44 mm. Van Loon II, 176; JMP 1924; cat. KPK 301.

Na onderhandelingen met de Staten-Generaal en een toezegging van f. 26.000,— trokken Duitse huursoldaten, die Den Bosch bezet hielden, op 21 september 1577 de stad uit. Om zich van de beloofde som te verzekeren, voerden zij gijzelaars mee.

Het wapenschild van de stad 's-Hertogenbosch: lindeboom, dubbele adelaar en de vier leeuwen voor het wapen van de hertogen van Brabant.

CIVIT BVSCID MILITE EXT A FOEDERAT BELGII ORDINIB LIBERATA 21 SEPTEB 1577 [de stad 's-Hertogenbosch van vreemd krijgsvolk verlost door de Staten-Generaal van de Nederlanden, 1577].

35. 1577 Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon

Door Coenraad Bloc, goud gegoten, 44 mm. Van Loon I 240, 1; Oranjepenningen 13; JMP 1953 blz. 52, 3; cat. Brussel 1959, 140; RBN 1925 blz. 203, 2; cat. KPK 304.

Willem, graaf van Nassau, prins van Oranje [1533-1584], werd door Filips II benoemd tot lid van de Raad van State en tot ridder van het Gulden Vlies. Tijdens het bestuur van Margaretha verzette hij zich met de Liga der Hoge Edelen tegen de Legistenfactie in Brussel en bepleitte hij een gematigde godsdienstpolitiek. Toen de landvoogdes na de Beeldenstorm een eed van onvoorwaardelijke trouw eiste, voegde Oranje zich bij zijn familie in Duitsland. Gewapende ondernemingen in 1568 liepen op niets uit; pas in de jaren zeventig, na zijn overgang tot het

GVILE D G PR AVRAICAE CO NASSAVIAE 1577 / AET 44 [Willem, bij de gratie Gods prins van Oranje, graaf van Nassau, 1577 / op de leeftijd van 44 jaar]. Geharnast borstbeeld van Willem van Oranje naar rechts.

CHARLOTTE DE BOVRBON PR DAVRENGE A 1577 [Charlotte van Bourbon, prinses van Oranje, in het jaar 1557]. Borstbeeld van Charlotte de Bourbon, derde echtgenote van prins Willem, naar rechts.

calvinisme, werd de prins de ziel van de opstand. IJverig trachtte Oranje tot een Unie van alle gewesten te komen, waarin religievrede van kracht zou zijn. Pas later legde hij zich dan ook neer bij de niet-generale Unie van Utrecht, die zijn broer Jan had bewerkstelligd. Ten gevolge van Filips' ban werden verscheidene complotten tegen hem gesmeed. De aanslag van Balthasar Gerards op 10 juli 1584 gelukte tenslotte.

Willem van Oranje was al tweemaal gehuwd geweest toen hij op 12 juni 1575 met Charlotte de Bourbon trouwde, de voormalige abdis van Jouarre. Charlotte overleed van uitputting na het verplegen van haar man, die door de aanslag van Jáureguy zwaar gewond was. Zij liet hem zes dochters na.

36. 1578 De slag bij Gembloers

D 10 AVST P CONFLIC FVDIT REBEL APVD GEMBL [don Juan, prins van Oostenrijk, heeft in de slag bij Gembloers de opstandelingen verpletterd].

Gekroond wapenschild van Don Juan van Oostenrijk binnen de keten van het Gulden Vlies.

GECT DV BVREAV DES FINAN 1578 [legpenning van de rekenkamer 1578].

Gekroond wapenschild van Filips II binnen de keten van het Gulden Vlies.

Koper geslagen, 29 mm.

Van Loon I 252; Dugniolle 2748; inv. KPK 2475.

Ten gevolge van Don Juans bekrachtiging van het Eeuwig Edict waren de Spaanse troepen vertrokken. Maar Don Juan verbrak het Edict al op 24 juli 1577 door zich meester te maken van de citadel van Namen. Hij eiste absolute gehoorzaamheid van de gewesten en riep de Spaanse legers terug. Op 31 januari 1578 leden de Staatse troepen een grote nederlaag bij Gembloers. De Spaanse bevelhebber was Alexander Farnese, de latere hertog van Parma.

37. 1578 De bezetting van Deventer opgeheven

D'ONNOSEL WERT MEEST GEPLVCT EN GETEEST [tezen = wol pluizen]

Een onschuldige schaap – Deventer – wordt door een raaf geplukt.

VOORSIENIGHE RAET BOOSHEYT WEDERSTAET 1578

Een wezel valt een basilisk, symbool van de duivel, hier van de bezetting, aan.

Toegeschreven aan Gijsbert Klosz, zilver geslagen, 41 mm.

Van Loon I 263; JMP 1953, 74; cat. KPK 316.

Op voorstel van Willem van Oranje belasten de Staten-Generaal Georges van Lalaing, graaf van Rennenberg, met het stadhouderschap van Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel. Deze Zuidnederlandse katholieke edelman zette zich tot het dwingen van toetreden van staten en steden tot de Pacificatie, zo ook van Deventer. Na een langdurig beleg bezette hij op 20 november 1578 de stad. Zijn soldaten schijnen niet zachtzinnig met de bevolking te zijn omgesprongen. Tot opluchting van de inwoners van Rennenberg tenslotte genegen zijn bezetting terug te trekken, nadat het stadsbestuur een plechtige eed van trouw aan Matthias en Oranje had afgelegd.

38. 1578 Alexander Farnese hertog van Parma volgt Don Juan op

Zilver geslagen, 31 mm.
Van Loon vgl. I 258; Dugniolle 2751; inv. KPK 2480.

Alexander Farnese [1545-1592] was de zoon van de vroegere landvoogdes Margaretha van Oostenrijk en Ottavio Farnese, hertog van Parma. Nadat landvoogd Don Juan op 1 oktober 1578 was overleden, benoemde Filips hem tot zijn opvolger. Angst, vooral in het Zuiden, voor calvinistische overheersing bood hem de gelegenheid een aantal gewesten weer onder de koning te verenigen. Als uiterst bekwaam strateeg wist Farnese vele klinkende overwinningen te behalen.

MORT D 10 AVSTR SVCCE ALEX P PAR / 1578 1 8 B [na de dood van Don Juan van Oostenrijk volgde Alexander, prins van Parma, op / 1578 1 oktober).
De gekroonde wapenschilden van — links — Filips II en van Parma.
GECT DV BVR DES FINAN DV ROY 1578 [legpenning van de koninklijke rekenkamer 1578].
Gekroond wapenschild van Filips II.

39. 1578 Succes in de strijd tegen Spanje

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 42 mm.
Van Loon I 249, 4; JMP 1953, 18; cat. KPK 313.

Voor de opstand in Holland en Zeeland was 1578 een jaar niet zonder successen. In de loop van 1578 gingen vele staten en steden, al dan niet onder dwang, over naar de prins: Amsterdam, Utrecht, Gelre, Haarlem, enz. Wel groeide aan het einde van het jaar in het zuiden een katholieke reactie op de calvinistische radicalisering, o.a. in Gent.

VT GOLIAT SEVVM STRAVIT IESSEIA FVNDATA [zoals de slinger van Jesse's zoon de woeste Goliath velde].
TV SOLVS DEVS ET MAGNA FACIS [Gij alleen zijt God en doet grootse dingen; psalm 86].
Links de reus Goliath [Spanje], rechts David [de Nederlanden] met zijn slinger.
HISPANVM BATAVVS SIC LEO PRESSIT APRVM [zo brengt de Bataafse leeuw het Spaanse wilde zwijn in het nauw].
FIDE DNO ET IPSE EFFICIET / 1578 [vertrouw op de Heer en hij zelf zal het volbrengen / 1578; psalm 87].
De Nederlandse leeuw bespringt het Spaanse zwijn.

40. 1579 Matthias aartshertog van Oostenrijk

Naar Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 36 mm.
Van Loon I 247, 3; Armand II 276, 2; cat. Brussel 1959, 170; cat. KPK 321.

De Staten benoemden in 1577 eigenmachtig Matthias [1557-1619], een broer van de Duitse keizer, tot landvoogd, nadat Don Juan het Eeuwig Edict geschonden had en op 7 december afgezet verklaard was. Matthias kon zich echter niet handhaven naast Willem van Oranje. Na vier jaar vertrok hij weer naar Wenen.

MATTHIAS D G ARCHI AVST D BVRG CO TY GVB CAP GRL BEL / 1579 [Matthias, bij de gratie Gods aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, graaf van Tirol, landvoogd en algemeen legeraanvoerder der Nederlanden / 1579].
Geharnast borstbeeld van Matthias naar rechts.
AMAT VICTORIA CVRAM [overwinning wil door zorg omgeven zijn; citaat Catullus 63,15].
Perseus als personificatie van Matthias vliegt met behulp van zijn vleugelschoenen, voorzien van zwaard en schild, naar de aan de rots geketende Andromeda [de Nederlanden] om haar te verlossen van de draak [Spanje].

41. 1579 Maastricht door Parma ingenomen

ALEXANDER PIR [sic] PLAC DVX III ET CT [Alexander, derde hertog van Parma en Piacenza enz.].
Kop naar rechts van Alexander Farnese, hertog van Parma, met het kleinood van het Gulden Vlies.

INVITVS INVITOS [tegen mijn zin bestrijd ik weerbarstige vijanden].
De stad Maastricht wordt belegerd door de troepen van Parma.

Door Juliano, zilver gegoten, 38 mm, na 1586 vervaardigd.
Van Loon I 270; Armand I 291, 3; cat. KPK 324.

Maastricht werd na een belegering van twee maanden op 29 juni 1579 door Parma ingenomen.

42. Waarschuwing tegen de Keulse vredesvoorstellen

PRAESTAT PVGNARE PRO PATRIA 1579 [het is beter te strijden voor het vaderland, 1579].
Spaanse en Nederlandse ruiters en voetvolk in gevecht.

QVAM SIMVLATA PACE DECIPI [dan zich door geveinsde vrede te laten bedriegen].
Twee rompen, de hoofden op staken geplaatst; wellicht naar Egmond en Horne verwijzend.

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 34 mm.
Van Loon I 275, 1; Dugniolle 2777; JMP 1953, 19; cat. Brussel 1959, 171; Vgl. Van Zanten; inv. KPK 634.

In mei 1579 namen, door bemiddeling van de Duitse keizer Rudolf II, te Keulen afgevaardigden van Spanje en van de Staten aan de onderhandelingstafel plaats. Het overleg, dat in december werd gestaakt, liep vooral vast op de Spaanse godsdiensteisen.

43. 1580 Het slechten van de forten te Leeuwarden, Harlingen en Stavoren

PRINCIPIV RECUPERATAE LIBERTATIS FRI / L I H 5 ST 18 F [op het begin van de herwonnen vrijheid van Friesland/Leeuwarden 1, Harlingen 5, Stavoren 18 februari].
De drie forten worden afgebroken.

A DOMINO FACTVM EST ILLVD / A° 80 [het is door de Heer dat dit gedaan is / in het jaar 1580].
De Nederlandse David gebruikt zijn slinger tegen de Spaanse Goliath.

Geslagen te Leeuwarden, zilver verguld, 44 mm.
Van Loon I 281, 1; Oranjenpenningen 22; JMP 1953, 1; cat. KPK 327.

Door het gebruik van list en vertoon van macht gelukte het de inwoners van drie Friese steden de Spaansgezinde bezettingen te verdrijven en de forten te ontmantelen. Leeuwarden's fort werd op de eerste, dat van Harlingen op de vijfde en dat van Stavoren op de achttiende februari afgebroken.

44. 1581 Willem van Oranje als heer van Vlissingen ingehuldigd

Geslagen te Vlissingen, goud, 29 mm.
Van Loon I 295; Dugniolle 2824; inv. KPK 2621.

Op 27 juni 1581 werd Vlissingen in het openbaar geveild, omdat Filips II als heer van Vlissingen had verzuimd de lasten, waarmee de heerlijkheid bezwaard was, te voldoen. De prins kocht Vlissingen. Op 30 juli, de dag van zijn inhuldiging, zouden deze penningen zijn gestrooid.

AVXILIA HVMLIA FIRMA CONSENSVS FACIT / 1581 [zwakke hulp wordt sterk door eenstemmigheid / 1581].
Twee ineengeslagen handen houden een Mercuriusstaf.

NODVS INDISSOLVBILIS [een niet los te maken knoop].
De gekroonde wapenschilden van de prins [links] en van Vlissingen door linten met elkaar verbonden.

45. 1581 Penning uitgereikt aan de verdedigers van de schans van Bomsterzijl

Geslagen te Leeuwarden, zilver, 55 mm.
Van Loon I 293; JMP 1953, 2; Geuzenpenning 1955; cat. KPK 338.

Het Spaanse leger, dat in oktober 1581, vanuit Groningen Friesland binnenviel, stuitte onderweg op de versterking Bomsterzijl, verdedigd door een Deense edelman en zijn soldaten in Staatse dienst: Steen Maltesen. Omdat de schans vrijwel onbereikbaar was, werd het beleg al na drie weken opgebroken. De belegerden deden nog wel een uitval naar de vertrekkende Spanjaarden.

DEGENERES ANIMOS TIMOR ARGVIT / BOSTERZYL FRI PROPVGNACVLVM [lafhartige vrees brengt de laagheid der harten aan het licht; Vergilius Aeneas IV, 13 / Bomsterzijl te Friesland grensversterking]
De schans van Bomsterzijl en haar verdedigers.

1581 / AD PERPETVA SERVATI BOMSTERZYLENSIS PROPVGNACVLI MEMORIAM DVCIB MILITIBQ SENATVS ORD BEL FF [1581 / tot altyddurende gedachtenis van het behoud van het bolwerk Bomsterzijl hebben de Staten-Generaal voor bevelhebbers en soldaten dit laten maken].
Boven het wapenschild van de Staten-Generaal, beneden dat van Friesland.

46. 1582 François-Hercule de Valois hertog van Anjou

Zilver verguld geslagen, 36 mm.
Van Loon vgl. I 309, 1; cat. Brussel 1959 vgl. 130; inv. KPK 1946, 157.

Op initiatief van Willem van Oranje hadden al in 1576 en 1578 besprekingen met Frans van Anjou [1556-1584], zoon van Hendrik II van Frankrijk, plaatsgevonden. De feitelijke resultaten daarvan waren echter nihil, vooral omdat Anjou het druk had met een andere zaak: hij maakte de vijftigjarige Elizabeth van Engeland het hof. In 1580 sloten Anjou en de Staten-Generaal het verdrag van Plessis-les-Tours, waarbij aan hem de souvereiniteit over de Nederlanden werd aangeboden. Op 10 februari 1582 landde hij te Vlissingen [hij had zijn huwelijksopgaven]

FRAN F FRAN FRA VNIC REG D G DVX BRA [François, zoon van Frankrijk, enige broer van de koning, bij de gratie Gods hertog van Brabant].
Borstbeeld van Anjou naar rechts.

FOVET ET DISCVTIT / 1582 [zij koestert en verdrijft / 1582].
Het zinnebeeld van Anjou: de zon boven zee, die de wolken verdrijft.

opgegeven] en begaf zich naar Antwerpen. Ontevreden met de geringe invloed die de hertog bezat, deed hij een jaar later in januari met hulp van Franse troepen een greep naar de macht [o.a. te Antwerpen 'Franse furie']. Op deze mislukte staatsgreep volgde toch nog een verzoening, maar Anjou ging in oktober terug naar Frankrijk. Oranje's streven om Frankrijk aan de Nederlandse zaak te binden was voor het moment niet gelukt.

47. 1582 De eerste aanslag op Willem van Oranje

PRODITIONE NON ARMIS AGITVR [niet met wapenen maar door verraad gaat men te werk]. Jáuregui schiet de prins een kogel door zijn hoofd.

PRODITOR TANDEM LVET / 1582 [de verrader zal eindelijk toch boeten / 1582]. Filips II vergezeld van een raadsheer en een lijfwacht ziet vertwijfeld op naar de rampen, die zich uit de hemel over hem uitstorten.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 315; Dugniolle 2890; inv. KPK 2721.

Filips II had op het hoofd van Willem van Oranje in maart 1580 een hoge prijs gezet. Sindsdien werd een aantal komplotten tegen de prins gesmeed. Op zondag 18 maart 1582 volgde de eerste aanslag. Jean de Jáuregui loste een pistoolschot dat de prins zeer ernstig aan zijn hoofd verwondde. Omstanders wreekten zich onmiddellijk op de dader, die door zijn baas – een in geldmoeilijkheden verkerende koopman – tot deze daad was overgehaald.

48. 1582 Herstel van de vestingwerken te Dokkum

SI DOMINVS NON CVSTODIAT CIVITATEM FRVSTRA VIGILAT CVSTOS PSA 127 / DOCKVM [als de Heer niet waakt over de stad, vergeefs waakt dan de wachter, psalm 127 / Dokkum]. Gehelmd wapenschild van de stad Dokkum.

OBBO DVX FRISIAE DOCCVMBVRG CONDIDIT ANNO 248 VBI GONDEBOLD REX CIVITATEM DOCCVM MOENYS CIXIT ET AVREAM MONETAM CVDIT ANNO 739 MOENIA DOCCVMANA DIRVTA 1414 RESTAVRATA ANNO 1419 DIRVTA ANNO 1422 RESTAVRATA 1516 DIRVTA ANNO 1531 RESTAVRATA 1582 [Ubbo, hertog van Friesland, heeft Dokkumburg gesticht in het jaar 248, alwaar koning Gondebald de stad Dokkum met wallen heeft omringd en gouden munt sloeg in het jaar 739; de wallen van Dokkum zijn gesloopt in 1414, hersteld in het jaar 1419, gesloopt in het jaar 1422, hersteld in 1526, gesloopt in het jaar 1531, hersteld in 1582.

Geslagen te Leeuwarden, zilver, 49 mm.
Van Loon I 327; JMP 1953, 3; cat. KPK 346.

Uit angst voor de Spaanse overste Verdugo, die door Parma tot opvolger van de graaf van Rennenberg was benoemd, maakten de inwoners van Dokkum haast met het herstel van de vervallen vestingwerken. Op 1 oktober 1582 kwamen de wallen gereed.

49. 1583 Rechtvaardiging voor de ontrouw jegens Filips

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 331, 2; Dugniolle 2940; Van Zanten;
inv. KPK 2807.

Op deze penning wordt in één zin het beginsel samengevat en door middel van illustraties toegelicht, waarop de 'Verlatinghe' berust en dat in het plakkaat van juli 1581 is neergelegd: een vorst die tiranniek regeert en privilegiën schendt, mag worden afgezet.

VBI REX IN POPVLVM TIRANNVS 1583 [waar de koning zijn volk tot tiran is, 1583].

Op aanwijzing van Filips II slaat een Spanjaard de voeten van een vrouw [de Nederlanden] in de kluisters; de Nederlandse leeuw bespringt hem.

POPVLVS IVRE D ET H DIVORTIVM [scheidt het volk zich af naar goddelijk en menselijk recht].

De prins heeft de Nederlanden van haar boeien bevrijd; zij draagt de vrijheidshoed, achter haar de Nederlandse leeuw.

50. 1583 Voorspoed van het Spaanse leger

Geslagen te Namen, koper, 30 mm.
Van Loon I 334, 1; Dugniolle 2943; inv. KPK 2826.

Parma veroverde, of verkreeg door verraad, in korte tijd een hele reeks steden. In het Zuiden waren dat o.m. Duinkerken, Nieuwpoort, Veurne [de sleutels van deze stad werden hem zelfs tegemoet gedragen!] Meenen, Sas van Gent, Hulst, Aalst en in het Noorden Zutphen en Steenwijk.

NON CONVERTAR DONEC DEFICIENT [ik zal niet weerkeren tot ik ze vernietigd heb; psalm 18, 38].

De hertog van Parma rijdt over de verslagen Nederlanders.

G POVR L CHA D CO D BR LIM LVX A NA / 1583 [legpenning van de rekenkamer van Brabant, Limburg en Luxemburg te Namen / 1583].

Het gekroonde wapenschild van Spanje met het Gulden Vlies en de wapens van Brabant, Limburg en Luxemburg.

51. 1584 De moord op Willem van Oranje

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 344; Dugniolle 2996; Van Zanten;
inv. KPK 2894.

Onder valse voorwendselen had Balthasar Gerards zich weten in te dringen in kringen rond de prins. Hij troggelde Oranje geld af waarvoor hij pistolen kocht. In de middag van de tiende juli 1584 verborg Gerards zich achter een pilaar in het Prinsenhof te Delft en schoot Willem van Oranje van dichtbij dood. De moordenaar werd gegrepen, gruwelijk gefolterd en gevierendeeld. Pogingen van katholieke zijde om hem heilig te laten verklaren mislukten. Wel werd zijn familie in het bezit van de beloning gesteld en door Filips in de adelstand verheven. Het gebalsemde lijk van de prins werd opgebaard en vervolgens met staatseer begraven in het koor van de Nieuwe Kerk te Delft.

O DIRVM SCELVS NON MANEBIT INVLTVM / 1584 [oh afschuwelijke misdaad, zij zal niet ongewroken blijven / 1584].

Balthasar Gerards schiet op de prins, terwijl hij hem groet; Filips II moedigt de moordenaar aan.

PASTOREM OCCIDIT NE VOS CREDITE LVPO / CONFIDITE [de herder heeft hij vermoord, schenkt U de wolf geen geloof/vertrouwt].

Een herder die zijn schapen hoedt [de prins] wordt door een wolf [Filips I] in zijn keel gebeten.

52. 1584 Aansporing tot standvastigheid

IN SPE CONTRA SPEM / I SA 14 [in hoop tegen [alle] hoop in / I Samuel 14].

Jonathan beklimt met zijn schildknaap de rotsen en verjaagt de Filistijnen [I Samuël 14].

SALVS A DOMINO 1584 [het heil komt van de Heer, 1584].

Gekroond wapenschild van Zeeland.

Geslagen te Middelburg, zilver, 31 mm.
Van Loon I 348; Dugniolle 2999; Van Zanten;
inv. KPK 2905.

De dood van Oranje en vooral de aanhoudende militaire en diplomatieke successen van Parma brachten verslagenheid en moedeloosheid in de Geünieerde Provinciën teweeg. De Staten van Zeeland propageerden met deze penning een standvastig vertrouwen op God. De dappere Jonathan moest daarbij tot voorbeeld dienen.

53. 1584 Aansporing tot waakzaamheid

VIGILA QVIA NESCI DIEM NEQ HORAM [waakt, want u weet dag noch uur; Mattheus 25,13].

Een haan bewaakt een diamant, die wellicht de eenheid moet verbeelden.

NVMMI RATION VLTRAIEC 1584 / [rekenpenningen van Utrecht, 1584].

De wapenschilden van de stad Utrecht, Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Montfoort.

Geslagen te Utrecht, koper, 32 mm.
Van Loon I 350, 3; Dugniolle 3008; HC 1928,
2867.

Ook de Staten van Utrecht lieten in 1584 penningen met een boodschap slaan. Hier roepen zij op tot waakzaamheid om de kostbare eenheid niet verloren te laten gaan.

54. 1585 Antwerpen door Parma belegerd

ALEXANDER FARNES PAR PLA DVX BELG DVM GVB / AET 40 [Alexander Farnese, hertog van Parma en Piacenza, in de tijd dat hij landvoogd der Nederlanden was / op de leeftijd van 40 jaar]. Geharnast borstbeeld van Parma naar rechts met het kleinood van het Gulden Vlies.

CONCIPE CERTAS SPES 1585 / ΣΑΤΥΡΟΣ [vat stellige verwachtingen op, 1585 / sater]. Een sater toont Parma die van zijn bed onder de tent opstaat, het onder water gezette land, de schipbrug en Antwerpen.

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 46 mm.
Van Loon I 356, 1; Armand II 265, 14; cat.
Brussel 1959, 131; cat. KPK 353.

Parma's belegering van Antwerpen is beroemd geworden. In de herfst van 1583 begon de bouw van de schipbrug over de Schelde om Antwerpen van voedseltoevoer af te snijden. In februari 1585 kwam de brug, een wonder van techniek volgens tijdgenoten, gereed: meer dan 700 meter lang, de hoofden op heipalen, in het midden door 32 platboomde schuiten gedragen. Op 5 april volgde een tegenzet. Vuurschepen met kruit geladen zakten de Schelde af met als resultaat een daverende ontploffing en een gat van 60 meter in de brug; dit voordeel werd echter niet benut. Op 17 augustus gaf een uitgehongerd Antwerpen zich over.

55. 1585 De hoge overheid door Frankrijk en Engeland afgewezen

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 362; Dugniolle 3044; Van Zanten;
Franks I 86; inv. KPK 2942.

Frankrijk en Engeland sloegen het aanbod van de hoge overheid [hier het ambrozijs of de hemelspijs] over de Verenigde Provinciën af. Wel deed koningin Elizabeth de afgezanten van de Staten een schone belofte van hulp.

SPRETA AMBROSIA VESCITOR FENO 1585
[ambrozijs werd versmaad, eet nu maar hooi, 1585].
Een [twee?] Frans[en] en/of een Engelsman eten hooi met een ezel en een paard.

MACTE ANIMI ROSA NECTARE IMBVTA [hebt goede moed, de roos is gedrenkt in nektar].
Koningin Elizabeth schenkt Tudorrozen [Engelse hulp] aan twee Staatse afgezanten.

56. 1586 Vertrouwen in Elizabeth's hulp

Geslagen te Harderwijk, zilver, 32 mm.
Van Loon I 363; 2, Dugniolle 3095; Franks I 89;
JMP 1917 blz. 70; inv. KPK 2986.

Nadat een verzoek om hulp aan Frankrijk niets opgeleverd had, wendden de Staten zich in juli 1585 tot koningin Elizabeth van Engeland. Zij zegde bijstand in de vorm van troepen en geld toe in ruil voor pandsteden. In december van datzelfde jaar werd haar gunsteling Robert Dudley, graaf van Leicester, met veel eerbetoon ontvangen. De graaf werd in januari 1586 tot gouverneur beëdigd, tegen de wensen van Elizabeth in die openlijk oorlog met Spanje vreesde.

COR NOBILE AFFLICTIS OPITVLATVR / P B SPES [een edel hart komt de verdrukten te hulp / dit is de hoop van het Nederlandse volk].
Twee geboeide handen reiken verlangend naar het gekroonde hart van Elizabeth van Engeland.

1586 BELGIA HISP TYRANNIDE OPRESSA
PORTV SVBITA VI OBRVTA AVXIL A DEO ET
SER ANGLIAE REG EXPECT [1586, omdat de Nederlanden door de tyrannie der Spanjaarden onderdrukt zijn en Portugal met onverwacht geweld overrompeld is, wordt hulp verwacht van God en de doorluchtige koningin van Engeland].

57. 1586 Grave door Parma ingenomen

Geslagen te Brugge, koper, 27 mm.
Van Loon I 369; Dugniolle 3100; inv. KPK 3003.

Parma maakte van de onenigheid binnen de Verenigde Gewesten gebruik door met nieuwe troepen in Brabant Staatse versterkingen aan te vallen. Al in februari had hij Grave van de buitenwereld laten afsluiten in de hoop de stad zonder geweld tot overgave te kunnen dwingen. Het stadsbestuur werd bang toen het de uitgebreide voorbereidingen tot een stormloop gade sloeg. Na enig onderhandelen gaf Grave zich op 7 juni 1586 over.

GRAVIA SVBACTA TROPHEVM / 1586 [omdat Grave onderworpen is, dit zegeteken / 1586].
Boven de zegewagen van Parma vliegt Victoria.

TREME AVRIS BATAVA 1586 [beef, Bataaf, die niet horen wil / 1586; Martialis VI, 82].
Een Spanjaard trekt aan het oor van een Hollander.

58. 1587 Elisabeth steunt de strijd tegen de katholieke Kerk

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon I 376; Franks I 99; JMP 1953, 21; cat. KPK 362.

Deze penning drukt het vertrouwen uit van de calvinisten in Gods steun aan koningin Elizabeth in de strijd tegen Spanje verbonden aan de Katholieke Kerk.

DEO OPT MAX LAVS ET HONOR IN DE AEVVM QVOD / 1587 [aan God, de beste, de grootste, lof en eer in alle eeuwen, omdat / 1587].

Koningin Elizabeth, gezeten op een troon, vertrapt een zevenkoppig monster, hier een symbool van de katholieke geestelijkheid. Links houdt Leicester haar mantel vast en beveelt de Nederlandse gewesten in haar bescherming aan. Vijf gewesten worden door hun wapenschilden gerepresenteerd: Friesland, Utrecht, Zeeland, Holland en Gelderland.

QVEM DEVS CONFICIET SPIRITV ORIS SVI [die God ieder kan verdelgen met de adem uit zijn mond].

De paus, een bisschop, een non en vier andere geestelijken tuimelen met misgerei uit de stralende hemel, met in Hebreeuwse letters de naam Jehovah.

59. 1587 Ellende in de Spaanse Nederlanden

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 379; Dugniolle 3143; Van Zanten; inv. KPK 3046.

Door een blokkade van waterwegen naar de Zuidelijke Nederlanden en het afsluiten van Vlaamse havens door Hollandse en Zeeuwse schepen ontstonden daar voedseltekorten. De ellende werd nog vergroot door het uitbreken van besmettelijke ziekten.

MVLTA SVNT MALA IMPIORVM / 1587 [talrijk zijn de rampen der goddelozen / 1587].
Een Spanjaard staat tussen een magere vrouw [de honger] en de dood met wapens.

QVI DNO FIDIT BONITATE EIVS CIRCVM / DABITVR [die op de Heer vertrouwt zal door zijn goedheid worden omgeven].
Een horen van overvloed als zinnebeeld van de voorspoed in de Verenigde Nederlanden.

60. 1587 Het uitrusten en de dreiging van de Spaanse Onoverwinnelijke Vloot

Geslagen te Brugge, koper, 29 mm.
Van Loon I 388, 1; Dugniolle 3148; inv. KPK 3058.

De Engelse steun aan de opstandige gewesten was voor de regering in Spanje aanleiding om vanaf januari 1586 serieus te studeren op plannen Engeland aan te vallen. Een vloot van 130 schepen met een bemanning van 30.000 koppen werd uitgerust. Vanaf de Vlaamse kust zou een grote legermacht van Parma zich bij de Armada voegen om gezamenlijk op de Engelse kust te landen en naar Londen op te rukken.

TREME AVRIS BATAVA 1586 [beef, Bataaf, die niet horen wil, 1586].
Een Spanjaard trekt aan het oor van een Hollander.

IMMENSİ TREMOR OCEANI 1587 [voor de beving van de onmetelijke oceaan, 1587].
Voor de zuilen van Hercules zijn onder een kroon de wapenschilden van Spanje en Portugal door een lint met elkaar verbonden.

61. 1588 Aansporing tot eendracht

Geslagen te Hoorn, koper, 29 mm.
Van Loon I 385, 4; Dugniolle 3179;
Geuzenpenning 1952; Van Zanten; inv. KPK
3090.

De aanleiding tot het in dit jaar laten slaan van de penning met het veelvuldig herhaalde embleem van twee bijna botsende stenen kruiken is niet echt duidelijk. Wel werden de Verenigde Provinciën veel geplaagd door onderlinge twisten, die vooral onder Leicester een hoogtepunt bereikten. Juist in 1588, nu er van de Armada extra dreiging uitging, was eendracht meer dan ooit noodzakelijk.

TRAHITE AEQVO IVGO / 1588 [trekt onder gelijk juk / 1588]

Twee ossen onder een juk trekken een ploeg.

FRANGIMVR SI COLLIDIMVR [wij breken in stukken als wij met elkaar botsen].

Voor de stad Hoorn drijven twee kruiken in een woelige zee.

62. 1588 De Spaanse Armada gedeeltelijk vergaan

Toegeschreven aan Gerard van Beylaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon I 390, 1; JMP 1953, 22; inv. KPK
1962, 59.

Toen de Armada, na kleinere gevechten met Engelse schepen, in augustus 1588 bij Calais voor anker ging, bleek dat Parma geen contact met de invasievloot kon maken: Hollandse en Zeeuwse schepen blokkeerden de uitvalhaven Duinkerken. De Engelsen dreven de Armada, daarbij geholpen door een zware zuidwester storm, naar het noorden. Een deel van de 'Onoverwinnelijke Vloot' kwam, zij het zwaargehavend, toch nog, via Schotland en Ierland, in Spanje terug.

DVRVM EST CONTRA STIMVLOS CALCITRARE / O COECAS HOMINVM MENTES / O PECTORA COECA [het is moeilijk met de verzenen tegen de prikkels te slaan / oh blinde geesten der mensen / oh blinde harten; Hand. Apost. 9,5].

De paus, Filips II, de keizer, keurvorsten en hoge geestelijken zitten geblinddoekt met de voeten op een vloer, bezet met scherpe pinnen.

TV DEVS MAGNVS ET MAGNA FACIS TV SOLVS DEVS / VENI VIDE VIVE / 1588 [U God bent groot en U doet grote dingen, alleen bent God / kom, zie, leef; uit Suetonius, Divus Julius c.37 / 1588].

De Armada lijdt schipbreuk.

63. 1589 Maurits heer van Monster

Zilver geslagen, 32 mm.
Van Loon I 398; Dugniolle 3231; inv. KPK 3152.

Tot de goederen die Willem van Oranje ten behoeve van de oorlogvoering had verpand, behoorde ook de heerlijkheid Monster [ten zuiden van 's-Gravenhage]. Door het voldoen van de lasten werd Maurits in 1588 in het bezit van deze heerlijkheid gesteld. Op plechtige wijze werd de zoon van prins Willem op 1 juli 1589 als heer van Monster ingehuldigd.

MAVR CO NAS MAR VER ET VLIS DNS DE MONSTER [Maurits, graaf van Nassau, markgraaf van Vere en Vlissingen, heer van Monster].

De met een lint samengebonden wapenschilden van Maurits en Monster.

IE MAINTIENDRAI / 1589 [ik zal handhaven / 1589].

Onder een stralende wolk houdt een hand een zwaard omhoog.

64. 1590 Breda door het turfschip verrast

INVICTI ANIMI PR PARATI VINCERE AVT MORI
4 MARTII [de beloning van een onoverwinnelijk
gemoed dat bereid is te overwinnen of te sterven,
4 maart].

Uit een schip geladen met turven komen
krijgslieden tevoorschijn.

BRED A SERVITVTE HISPANA VINDICATA
DVCTV PRINCIPIS MAVRITII A NASS A° MDXC
[Breda van de Spaanse slavernij bevrijd onder
leiding van prins Maurits van Nassau in het jaar
1590].

De leeuw van de Verenigde Nederlanden en het
gekroonde wapenschild van prins Maurits.

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver
geslagen, 40 mm.
Van Loon I 409; JMP 1953, 23;
Oranjenpenningen 58; cat. KPK 372.

In de namiddag van 3 maart 1590 kwam
de boot van turfschipper Adriaan van
Bergen bij het slot van Breda aan. In een
voor dit doel vervaardigde geheime
ruimte bevonden zich 72 mannen onder
leiding van Charles Héraugière. Het
turfschip werd niet grondig onderzocht
en om elf uur, het was donker en stil
geworden, verlieten de soldaten het
ruim. De slapende bezetting werd
verrast en de poorten konden voor
Maurits worden geopend. De burgers
van Breda, bang voor moord en
plundering, sloten een overeenkomst.
Zonder bloedvergieten was Breda
gewonnen.

65. 1590 De overwinning te Ivry

HENRICVS IIII D G FRAN ET NA REX [Hendrik IV,
bij de gratie Gods koning van Frankrijk en
Navarre].
Gelaauwerd borstbeeld van Hendrik IV naar
rechts.

VICTORIA YVRIACA [de overwinning bij Ivry].
Tussen de wapenschilden van Frankrijk en
Navarre een gelaauwerd zwaard en de
koningskroon. Links en rechts zegetekenen.

Zilver geslagen, 50 mm.
Trés. num. I, XXII 3; cat. KPK 377.

Hendrik IV van Bourbon [1553-1610]
was sinds 1572 koning van Navarre. Na
de dood van Anjou in 1584 werd hij, een
calvinist, de wettige troonopvolger van
de Franse koning Hendrik III, die dit,
alvorens hij in 1589 werd vermoord, nog
bevestigde. Voor Filips II was een niet-
katholiek op de Franse troon
onaanvaardbaar. Hij pousseerde zijn
dochter Isabella als troonpretendente
en gaf Parma opdracht Frankrijk binnen
te vallen om de katholieke factie te
steunen. Bij Ivry op 14 maart 1590
versloeg Hendrik van Bourbon een leger
van katholieke Ligue, maar Parijs kon
hij nog niet bereiken. Nog twee maal
moest Parma naar Frankrijk, aldus zijn
stellingen in de Nederlanden verzwakt
achterlatend. De grote reeks
heroveringen van Maurits begint dan
ook in 1590 en valt samen met Parma's
gedwongen activiteiten in Frankrijk.

66. 1591 Aansporing tot waakzaamheid en eendracht

NON SEMPER AESTAS PARATE NIDOS [het is
niet altijd zomer, bouwt alvast Uw nesten].
Ooievaars bouwen hun nest op het dak van een
huis.

CONIVNCTIS VIRIBVS ITE / 1591 [gaat met
vereende krachten / 1591].
Een Romeinse galei met roeiers aan de riemen.

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver
geslagen, 40 mm.
Van Loon I 418, 1; JMP 1953, 24; cat. KPK 378.

De Staten wilden van de rust in de
Republiek, nu Parma voor Filips in
Frankrijk op veldtocht was, gebruik
maken om leger en vloot te versterken.

67. 1591 De herkgren veiligheid het Sticht Utrecht

Geslagen te Utrecht, koper, 33 mm.
Van Loon I 420; Dugniolle 3279; Van Zanten;
inv. KPK 3229.

Op 30 mei 1591 dwong Maurits Zutphen zich over te geven; op 10 juni ging Deventer dezelfde weg. Vervolgens trok hij naar Groningen en veroverde enkele schansen rond de stad. Toen Maurits het bericht ontving dat Parma een belangrijke Staatse versterking in de Betuwe bij Nijmegen belegerde, brak hij op en zakte naar het zuiden af. Hij lokte een Spaanse ruitereenheid in een hinderlaag, waarop Parma zich op 26 juli over de Waal terugtrok. De dreiging van een Spaanse aanval op Utrecht was weggenomen.

De rivier de Waal met de versterking Knotsenburg; aan de overzijde de stad Nijmegen.

OB SECVRITATEM DITIONI VLTRAIE
ZVTPHANIA DAVENTRIAQVE CAPTIS
RECVPERATAM HISPANIS EX BAT QVOQVE
FVGATIS MDXCI [wegens de herwonnen
veiligheid voor het Sticht Utrecht na inname van
Zutphen en Deventer en na de verdrijving van de
Spanjaarden ook uit de Betuwe / 1591].

68. 1591 De Spanjaarden uit Zutphen, Deventer, Hulst, Nijmegen en de Betuwe verdreven

Geslagen te Dordrecht, zilver, 31 mm.
Van Loon I 421, 1; Dugniolle 3281; Van Zanten;
inv. KPK 3231.

In september 1591 ging Maurits met een leger van 4000 man over water naar Hulst. Binnen vijf dagen capituleerde de zwakke bezetting. Hierop trok Maurits naar Nijmegen dat hij op 14 oktober insloot. Al een week later gaf het stadsbestuur van Nijmegen zich gewonnen.

FECIT MAGNA QVI POTENS EST [Hij die
machtig is, heeft grote dingen gedaan.].
De Nederlandse leeuw met zwaard en
pijlenbundel; daarboven een wolk van Jehovah.

ZVTPHAN DAVEN HVLST NOVIOM LIB REST
CASTEL PLVR CAP HOST EX BAT FVG SEN
FOED PROV F F MDXCI [op het herstel van de
vrijheid van Zutphen, Deventer, Hulst en
Nijmegen, de inname van talrijke vestingen, op
het gevangen nemen en uit de Betuwe verdrijven
van zeer vele vijanden hebben de Staten-
Generaal dit laten slaan, 1591].

69. 1591 Waarschuwing tegen de vredesvoorstellen van de Duitse keizer

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 423; Dugniolle 3288; Van Zanten;
inv. KPK 3246.

De Duitse keizer Rudolf II had al eerder zijn diensten ten behoeve van de vrede aangeboden. De Verenigde Provinciën waren er niet op ingegaan. In december 1591 hervatte de keizer zijn pogingen. De Staten bezagen de voorstellen echter met argwaan en opnieuw getuigden zij met een brief van hun geringe belangstelling.

PAX PATET INSIDIIS / 1591 [vrede staat bloot
aan hinderlagen / 1591].
De Hollandse Maagd rust in een open tuin.
Twee afgezanten met een vredestak naderen
het hek, terwijl links een Spaans leger in
aantocht is.

TVTA SALVS BELLO [het heil is veilig in oorlog].
Vanuit een gesloten tuin, waarin de Hollandse
maagd – wakker geworden – wordt bewaakt,
schieten soldaten op de aanvallers.

70. 1592 Wantrouwen ten aanzien van de vredesvoorstellen

FISTVLA DVLCE CANENS NOSTRVM NON DECIPIT ARGVM / NON TEMERE CREDENDVM [het lokkend spelende fluitje verschalkt onze Argus niet / niet vermetel vertrouwen!]. Mercurius [Spanje], met zijn slaapverwekkende staf op de grond voor hem, tracht door het spelen van een fluit Argus [de Verenigde Nederlanden] in slaap te brengen. Achter Argus staat voor het hek van een tuin de in een [Nederlandse] melkkoe veranderde Io, die hij bewaken moet.

ADVERSVS INNIXVM VLTRO SESE ERIGIT PONDVS / FRVSTRA CONATVR [tegen het op hem drukkende gewicht in, richt hij zich uit eigen kracht hoog op; Plinius Nat.Hist. XVI 42,81 / men poogt tevergeefs]. De palmboom der privileges blijft ondanks de aanvallen van geestelijken en soldaten onaangestast.

Zilver geslagen, 59 mm.
Van Loon I 428, 1; JMP 1953, 116; cat. KPK 381.

Een afgezant van de Duitse keizer bezocht in maart 1592 een vergadering van de Staten-Generaal. Hij las daar een boodschap van Rudolf II voor waarin deze wederom voorstelde de in 1579 te Keulen afgebroken onderhandelingen op te nemen. Op 7 april 1592 gaven de Staten te verstaan dat zij niet gediend waren van vredesvoorstellen zolang er van Spanje geen oprechtheid in deze te verwachten was. De afgezant ontving een gouden ketting, zijn verblijfkosten werden betaald en hij kon vertrekken.

71. 1592 De verovering van Steenwijk Ootmarsum en Coevorden

INGEMINANDO SVBRVET [door stoot op stoot zal hij instorten]. Een toren wordt door acht man geramd.

STENEVICO ETMARS COVORD FOR RECVPERATIS HOSTE PVLISO CVM GLORIA DOMVS NASSOVIAE MDXCII [Steenwijk, Ootmarsum en Coevorden met moed herwonnen, de vijand tot roem van het huis van Nassau verdreven, 1592].

Geslagen te Dordrecht, koper, 29 mm.
Van Loon I 431, 4; Dugniolle 3311; inv. KPK. 3289.

Steenwijk werd op 5 juli 1592 door Maurits gedwongen zich over te geven. En terwijl hij Coevorden nog belegerde, omsingelde Maurits Ootmarsum, dat al na amper drie schoten capituleerde. Om Coevorden te ontzetten trok de Spaanse bevelhebber in het noorden, Verdugo, met een leger op. Per brief wilde hij de inwoners laten weten hoe hij de stad zou gaan redden, maar de brief werd onderschept. Toen Verdugo's soldaten de belegeraars dachten te verrassen, werden zij afgeslacht. De Spaanse legeraanvoerder moest zich terugtrekken. Coevorden gaf de strijd de twaalfde september 1592 op.

72. 1593 Geertruidenberg veroverd

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 44 mm.
Van Loon I 437, 1; Naval medals 478; JMP 1953, 25; cat. KPK 382.

Het garnizoen van het door zijn gunstige ligging — op een berg, door moeras en water omgeven — onneembaar geachte Geertruidenberg, werd op 24 juni 1593 gedwongen zich aan Maurits over te geven. De belegering en inname moet een waar kunststuk geweest zijn, temeer daar dit alles zich voltrok onder het oog van een numeriek veel sterkere legereenheid van landvoogd Mansfelt.

Geertruidenberg in vogelvlucht, ingesloten door de vloot.

GERTRVDIS BERGA AB HISP VINDICANT ORD CONFOED DVCE PRIN NASS IN CONSP EXERC HOST MDXCIII [de Staten-Generaal hebben op de Spanjaarden Geertruidenberg heroverd onder leiding van de prins van Nassau onder het oog van het leger van de vijand, 1593].

73. 1594? Ernst aartshertog van Oostenrijk

Zilver gegoten, eenzijdig, 37 mm.
Van Loon I 443, 2; cat. KPK 385.

Sedert Parma's dood in december 1592 was Peter Ernst, graaf van Mansfelt [1517-1604], de facto landvoogd der Nederlanden; het gouverneurschap was hem door Parma al toevertrouwd toen deze naar Frankrijk vertrok. Filips benoemde echter in 1592 Ernst, aartshertog van Oostenrijk [1553-1595], een zoon van keizer Maximiliaan II, als zodanig. Tot de komst van Ernst in februari 1594 bleef Mansfelt in functie. De aartshertog zou Filips' dochter Isabella trouwen en als bruidschat de Nederlanden ontvangen, maar zijn dood in februari 1595 verhinderde dit.

ERNESTVS ARCHID AVSTRIAE [Ernst aartshertog van Oostenrijk].
Borstbeeld van Ernst van Oostenrijk naar links.

74. 1594 Het ontzet van Coevorden en de reductie van Groningen

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon I 448, 2; Oranjepeningen 71; JMP 1953, 27; cat. KPK 389.

Coevorden, sinds september 1592 weer in Staatse handen, werd opnieuw door Verdugo belegerd totdat Maurits in de richting van de ingesloten stad trok. Het bericht van Maurits' nadering was al voldoende om de belegers op 6 mei 1594 te doen opbreken. Na deze gemakkelijke redding kwamen de troepen op 22 mei voor Groningen aan. Maurits concentreerde zijn aanval op het bolwerk dat de oostelijke stadspoort dekte. Bijna twee maanden graven waren nodig om tenslotte onder dit bolwerk een gang met kruit te kunnen vullen. Op 15 juli ging de zaak de lucht in: het belangrijkste punt van de stad was veroverd. Na een week van

Gezicht op de stad Groningen en de belegering.

AB ASSERTIS SIBI SECVNDVM LIBERTATEM VINDICYS AD DEFECTIONE SEDVCTA ATQ DEMV POST COEVORDAE EXPEDITIONE FATIGATA COSTANTI OBSIDIONE DVCTV ILL MAVRICY NASS COMITIS REVINCITVR AMPLISS ORDINIB GROENINGA A° MDXCIII CAL AVGVSTI [op grond van aan haar

toegekende waarborgen voor vrijheid tot afval verleid en pas na de veldtocht tegen Coevorden afgemat, wordt Groningen, door een langdurig beleg onder aanvoering van de doorluchtige Maurits graaf van Nassau herwonnen voor de hoogmogende Staten in het jaar 1594 op 1 augustus].

onderhandelingen werd een verdrag gesloten waarbij ondermeer opnieuw de aansluiting [reductie] van de stad Groningen bij de Verenigde Provinciën werd bereikt.

75. 1594 Ellende in Brabant door muitende troepen

VSQVEQVO DOMINE ANNO 1594 [tot hoe lang Heer, in het jaar 1594].

Temidden van allerlei wapens kijkt een vrouw omhoog naar een wolk waarin een zwaard en een geselwerktuig. Op de achtergrond een tentenkamp en een brandende stad.

G POVR LA CHAM DES COMP EN BRA [legpenning voor de rekenkamer in Brabant].

Het gekroonde wapenschild van Filips II omhangen met het Gulden Vlies.

Geslagen te Antwerpen, koper, 31 mm.
Van Loon I 453; Dugniolle 3344; Van Zanten; inv. KPK 3351.

Keer op keer sloegen legeronderdelen aan het muiten als de soldij te lang uitbleef. Zo ook de uit voornamelijk Italiaanse infanterie- en ruitereenheden bestaande troepen, die voor Spanje in Brabant gelegerd waren. De muiterij begon op 24 juli 1593 en duurde tot zij werd afgekocht op 18 augustus 1594. In deze periode werd het Brabantse platteland grondig afgestroopt, gebrandschat, geplunderd.

76. 1594 De groei van de Westfriesse zeevaart

SIDERE PROFICIENT DEXTRO NEPTVNIA REGNA / 1594 [moge het rijk van Neptunus wel varen onder een gunstig gesternte / 1594]. Onder een stralende wolk met het woord Jehovah zit Neptunus op een dolfijn. Op de achtergrond een stad [Hoorn?].

ALCKMAER HOORN ENCKHVSEN MEDENBLICK EDAM MONICEDAM PVRMERENT / CISRHENANAE INSIGNIA FRISIAE [Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Medemblik, Edam, Monnikendam, Purmerend / sieraden van West-Friesland]. Rond het gekroonde door twee leeuwen gehouden wapenschild van West-Friesland staan de wapenschilden van zeven Westfriesse steden.

Toegeschreven aan Paulus Utenwael, zilver geslagen, 56 mm.
Van Loon vgl. 488, 1; Dirks I 695; Navals medals vgl. 485; JMP 1953, 58; JMP 1957; cat. KPK 386.

De groei van de Noordnederlandse zeehandel, vooral die in de negentiger jaren, kan bepaald expansief genoemd worden. Het bezit aan schepen nam sterk toe; op alle Europese havens werd druk geleverd.

77. 1595 Don Pedro Enriques de Acevedo graaf de Fuentes

Toegeschreven aan Jacques Jonghelinck, zilver gegoten, 46 mm.
Armand III 309 D; De Vries en De Jonge I, I 6; cat. KPK 395.

De graaf van Fuentes [ca. 1535-1610], een zwager van Alva, werd door Filips in 1592 naar de Nederlanden gezonden om de 'ongehoorzame' Parma naar Spanje te voeren. Ten tijde van de gouverneursschappen van Mansfelt en Ernst van Oostenrijk vervulde hij militaire functies. Na de dood van Ernst in februari 1595 werd Fuentes landvoogd ad interim; in december van hetzelfde jaar volgde Albert van Oostenrijk hem op.

PETRVS ENRIQVEX COMES FONTA [Pedro Enriques, graaf van Fuentes].
Geharnast borstbeeld van de graaf van Fuentes naar rechts.

BELGICAE PRAEFECTVS 1595 / DEDVCET ME VICTOR DEVS [bevelhebber van de Nederlanden, 1595 / God zal mij als overwinnaar thuisbrengen].
Tussen twee palmtakken een offertafel met een kroon.

78. 1595 Het afbreken van de vredesonderhandelingen

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 462; Dugniolle 3367; Van Zanten; inv. KPK 3377.

Op initiatief van de zuidelijke Staten-Generaal begonnen er op 14 april 1595 te Middelburg weer vredesbesprekingen. Deze strandden echter toen het de Republiek bekend werd dat Spanje tevoren op de hoogte was gesteld.

SIMVLATA PAX CVM SPLENDET FRANGITVR [de geveinsde vrede wordt verbroken terwijl zij glanst].
Twee ineengeslagen handen houden een vredeestak vast, terwijl twee legers met elkaar strijden.

NON CVRAS PONO QVIETIS MDXCV [ik neem geen voorzorgen voor hen die gerust slapen, 1595].
Een soldaat houdt de wacht op een toren.

79. 1596 Oproep om de druk der verhoogde belastingen geduldig te dragen

Geslagen te Utrecht, zilver, 32 mm.
Van Loon I 480; Dugniolle 3397; cat. Utrecht 1977, 35; HC 1928, 2873.

De oorlogsinspanningen maakten het in de zomer van 1596 noodzakelijk om leningen te sluiten en allerlei belastingen te verhogen.

PERFER ET OBDVRA ANNO DNI 1596 [verdraag en volhard, in het jaar des Heren 1596; Catullus 8,11].
Een schildpad wordt door vijf bijen aangevallen, die de dikhuid echter weinig kunnen maken, m.a.w. de ware deugd is onaantastbaar.

G POVR LES EST D VTRECHT [legpenning voor de Staten van Utrecht].
Het gehelmde wapenschild van de Staten van Utrecht.

80. 1596 Het Drievoudig Verbond

RVMPITVR HAVD FACILE / 1596 [het wordt niet gemakkelijk verbroken / 1596].

Een hand uit de wolken houdt aan een lint de gekroonde wapenschilden van Engeland en Frankrijk en een hart met de pijlenbundel van de Verenigde Nederlanden vast.

NEXOS FAVORE NVMINIS QVIS DISSOLVES [wie zal degenen die door Gods gunst verenigd zijn, scheiden].

Rond een bundel van zes pijlen de wapens van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Overijssel door een lint met elkaar verbonden.

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon I 481, 1; Franks I 140; JMP 1953, 29; cat. KPK 399.

Op 31 oktober 1596 werd het Drievoudig Verbond tussen Engeland, Frankrijk en de Republiek gesloten. Engeland en de Verenigde Provinciën verplichtten zich Frankrijk met troepen tegen Spanje te steunen en geen der partners zou afzonderlijk met Spanje vrede sluiten. Dit verbond betekende in feite een erkenning door deze twee landen van de soevereiniteit van de Republiek.

81. 1596 De Spaanse vloot bij Kaap Finistère vergaan

QVID ME PERSEQVERIS 1596 [wat vervolgt gij mij, 1596; Act. Apost. 9,4].

De Spaanse vloot lijdt schipbreuk; boven een stralende wolk met de naam van Jehovah in het Hebreeuws.

RVMPITVR HAVD FACILE [het wordt niet gemakkelijk verbroken].

Een hand uit een wolk houdt aan een lint de wapens van Engeland en Frankrijk en een hart met pijlenbundel van de Verenigde Nederlanden vast.

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, goud geslagen, 52 mm.
Van Loon I 487, 1; Naval medals 481; Franks I 148; JMP 1953, 30; inv. KPK 1927, 3.

Filips' nieuwe oorlogsvloot, bestaande uit ongeveer 130 schepen met 18.000 soldaten, verliet in oktober 1596 de haven van Lissabon, maar verging diezelfde maand nog in een zware storm bij Kaap Finistère [de noordwestpunt van Spanje].

82. 1597 De overwinning bij Turnhout en negen steden in drie maanden veroverd

A DNO FACTVM EST ISTVD ET EST MIRABILE IN OCVLIS NOSTRIS / VICTORIA TVRNOTANA IANV 1597 [dit is door de Heer gedaan en het is

ALPEN BERC MEVRS GROU BREVTORT ENSCH OLD OTM LINGEN / 1597 / VICTORIA PARTA SPATIO TRIMESTRI / VENIT VIDIT DEVS VICIT

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon I 494, 1; Oranjepenningen 78; Franks I 163; JMP 1953, 31; cat. KPK 405.

In januari 1597 lag bij Turnhout een leger van Albert van Oostenrijk gereed om Zeeland binnen te vallen. Maurits verhinderde deze opzet door vanuit Geertruidenberg snel troepen aan te voeren en Alberts eenheden een vernietigende nederlaag toe te brengen. Maurits maakte later in het jaar van de afwezigheid van aartshertog Albert — deze streed in het zuiden tegen Frankrijk — gebruik door vanaf augustus een veldtocht in het oosten van het land te ondernemen. Hij won binnen drie maanden negen steden.

wonderbaarlijk in onze ogen, 1597; psalm 118, 23].

De gevechten bij Turnhout.

[Alphen, Rijnberk, Meurs, Groenlo, Bredevoort, Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum, Lingen / 1597 / de overwinning in de tijd van drie maanden behaald / God kwam, zag, overwon; Suetonius, Divus Julius C 37].

De negen veroverde steden: Alphen, Rijnberk, Meurs, Groenlo, Bredevoort, Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum en Lingen.

83. 1598 Filips II in het jaar van zijn overlijden

Zilver gegoten, 65 mm.

Van Loon I 508; RBN 1925 vgl. blz. 208, 12; JMP 1965/1966; cat. KPK 422.

Filips II overleed op 13 september 1598. Ten behoeve van zijn dochter Isabella, die zou huwen met Albert van Oostenrijk, had hij op 6 mei 1598 afstand van alle Nederlanden gedaan. Zijn zoon Filips III volgde hem op als koning van Spanje.

PHS II DEI GRA HISP INDI NEAPO SICI SARDI REX A° 1598 AETA SVAE 71 [Filips II, bij de gratie Gods koning van Spanje, Indië, Napels, Sicilië en Sardinië, in het jaar 1598, in zijn 71ste levensjaar].

Borstbeeld van koning Filips II naar links met scepter, kleinood van het Gulden Vlies, hoed en bontmantel.

DOMINVS MIHI ADIVTOR [de Heer is mijn helper].

Binnen de ketting van het Gulden Vlies het wapenschild van Filips II, daarboven een kroon.

84. 1598 Maurits dwingt Mendoza bij Doesburg tot de aftocht

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.

Van Loon I 519, 1; Dugniolle 3449; inv. KPK 3549.

Maurits vermoedde dat Mendoza, de Spaanse legeroverste, van plan was de IJssel over te steken. Hij verschanste zich daarom bij Doesburg en wachtte af. Mendoza durfde niet verder en viel ook Maurits' versterking niet aan; hij trok zich terug, waarop Maurits de vijand achtervolgde.

VINCIT VIM VIRTVS CEDERE NESCIAT 1598 / DOESBORCH [moed overwint, geweld en weet niet van wijken, 1598 / Doesburg].

Prins Maurits houdt met zijn zwaard de draak [Mendoza] tegen bij Doesburg. Op de achtergrond de beide legers.

SEQVITVR SVPERBOS VICTOR A TERGO DEVS [God zit als overwinnaar de hoogmoedigen achterna].

Een wrekende engel geselt het leger van Mendoza.

85. 1599? De aartshertogen Albert en Isabella

ALBERT D G ARCHID AVST D BVRG BRA CO FL
HOL Z [Albert, bij de gratie Gods aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië en Brabant, graaf van Vlaanderen, Holland en Zeeland].
Geharnast borstbeeld van Albert naar rechts met het kleinood van het Gulden Vlies.

ELISABETA D G INF HISP D BVR BRA CO FL
HOL ZE [Isabella, bij de gratie Gods dochter van Spanje, hertogin van Bourgondië en Brabant, gravin van Vlaanderen, Holland en Zeeland].
Borstbeeld van Isabella naar links.

Door Coenraad Bloc, zilver verguld gegoten, 42 mm.

Van Loon I 524, 2; RBN 1925 blz. 209, 13; cat. Brussel 1959, 151; cat. KPK 433.

Albert, aartshertog van Oostenrijk [1559-1621], een zoon van keizer Maximiliaan II, was opgevoed aan het hof te Madrid en was onderkoning van Portugal. In december 1595 volgde hij interim-gouverneur Fuentes op als landvoogd der Nederlanden. Door het huwelijk van de aartshertog met Isabella [1566-1633], dochter van Filips II en Elisabeth van Valois, op 18 april 1599 te Valencia gesloten, werden Albert en Isabella de soevereine vorsten van de Nederlanden.

86. 1599 De intocht van Albert en Isabella te Brussel

DABIT EXPECTATA TVERI [hij zal onze verwachtingen veilig stellen].
Onder een stralende zon rijden de aartshertogen in een door vier paarden getrokken triomfwagen. Beiden hebben een olijftak in de hand.

CALCVLI CIVITA BRVXELL 1599
[rekenpenningen van de stad Brussel, 1599].
De aartsengel Michael in gevecht met de duivel [het wapen van de stad Brussel].

Geslagen te Brussel, koper, 28 mm.

Van Loon I 534; Dugniolle 3473; RBN 1904 blz. 423, I; inv. KPK 3593.

De aartshertogen Albert en Isabella vertrokken in juni 1599 per schip uit Barcelona. Zij reisden via Italië en Luxemburg naar Brussel. Hier werden zij op 5 september op luisterrijke wijze ingehaald. De straten waren van erepoorten voorzien en met zinnebeelden versierd. Twee dagen van feestelijkheden volgden.

87. 1600 De versterking St Andries door Maurits veroverd

SIC VOS NON VOBIS MDC [zo doet U, niet voor U zelf, 1600; Vergilius].
De St Andriesschans, gelegen tussen de rivieren MOSA [Maas] en VAHALIS [Waal] wordt belegerd.

QVOS ORIENS SVPERBOS VIDIT OCCIDENS IACENTES / S C [degene die de dageraad overmoedig zag, zag de avond terneer liggen / op last van de Staten-Generaal].
Links richt een bloem zich op als de zon opkomt, rechts verwelkt een bloem bij zonsondergang.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.

Van Loon I 546; Dugniolle 3504; Van Zanten; inv. KPK 3642.

De St Andriesschans, in de Bommelerwaard, was aangelegd door Andreas, kardinaal van Oostenrijk, plaatsvervangend landvoogd onder aartshertog Albert in 1598. De versterking lag zeer voordelig op het punt waar Maas en Waal elkaar bijna raken. Maurits begon het beleg op 26 maart 1600. Uiteindelijk gingen de bezetters, nadat Maurits de soldij betaald had, die zij nog van de aartshertog te vorderen hadden, over in Staatse dienst.

88. 1600 Aansporing tot Vlaanderen zich aan te sluiten

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm.
Van Loon I 551; Dugniolle 3510; Van Zanten;
inv. KPK 3664.

Enkele noordelijke leiders streefden nog naar een "verlossing" van de zuidelijke Nederlanden. Toen in 1600 Maurits naar Vlaanderen gestuurd werd om de piratenbolwerken Duinkerken en Nieuwpoort uit te roeien, werd tevens aan de mogelijkheid van een aansluiting van het "onderdrukte" Vlaanderen bij de Republiek gedacht. De ontgoocheling volgde snel: de bevolking kwam, ondanks opruiende vlugschriften, niet in opstand.

TVTVM AVDENDI PRECIUM OBLATA LIBERTAS [de verworven vrijheid is de gegarandeerde prijs voor het wagen van de stap].

De Vlaamse leeuw geketend aan een zuil met het woord FLAND krijgt de vrijheidshoed door een geharnaste arm aangeboden. Op de achtergrond de zee met schepen en een fort.

DVCE ALB AVST FVGAT EXERC AD NEOPORT CAESO [toen hertog Albert van Oostenrijk was verdreven en zijn leger bij Nieuwpoort was verslagen].

Een stapel wapenen wordt verbrandt; op een bord de tekst ORD AVS P M DVC MDC II IV [op gezag van de Staten en onder leiding van prins Maurits 2 juli 1600].

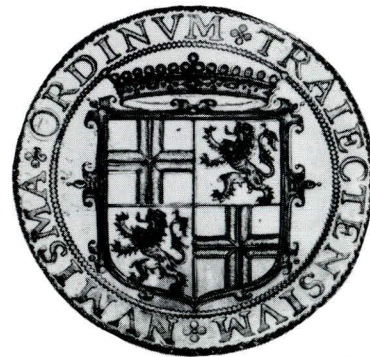
89. 1600 De slag bij Nieuwpoort

Toegeschreven aan Nicolaas Petersz. de Vogelaer, zilver geslagen, 46 mm.
Van Loon I 548, 2; Franks I 172; JMP 1953, 89;
cat. Utrecht 1977, 6; HC 1928, 3769.

Maurits' veldtocht in Vlaanderen liep anders af dan de Staten-Generaal gehoopt moeten hebben. Aartshertog Albert wist in korte tijd een zeer sterk leger op de been te brengen. Op het strand bij Nieuwpoort vond op 2 juli 1600 een open veldslag plaats. Na vele uren werd de strijd in het voordeel van Maurits beslist, maar van beide zijden waren vele duizenden soldaten gesneuveld.

HOC OPVS DOMINI EXERCITVVM 1600 [dit is het werk van de Heer der heerscharen, 1600].
De legers van Albert van Oostenrijk en Maurits raken slaags in de duinen bij Nieuwpoort. Op zee twee oorlogsschepen.

NVMISMA ORDINUM TRAIECTENSIVM [penning van de Staten van Utrecht].
Het gekroonde wapen van de Staten van Utrecht.

90. 1601 Rijnberk door Maurits ingenomen

Geslagen te Dordrecht, zilver, 29 mm.
Van Loon I 558; Dugniolle 3517; inv. KPK 3674.

De vesting Rijnberk was al in de herfst van 1597 door Maurits veroverd maar een Spaans leger had haar inmiddels teruggenomen. Op 9 juni 1601 stond Maurits weer voor Rijnberk. De belegeringswerkzaamheden – bruggen slaan, verschaningen en loopgraven aanleggen – vorderden door tegenaanvallen traag; pas op 16 juli was men zo dicht genaderd dat een deel van het fort kon worden opgeblazen. Een ontzettingsleger onder de graaf van Berg zag geen kans de stad te redden. Op 31 juli gaf het garnizoen van Rijnberk zich over.

HOSTIS DIRA MINITANS BERCA PELLITVR 1601 [de vijand die gruwelijk dreigt, wordt van Rijnberk verdreven, 1601].
De belegering van het versterkte Rijnberk.

IRATO NVMINE NIL IVVANT VNDIQ COLLECTAE VIRES [als God vertoornd is, helpen van her en der verzamelde krijgsmachten niets].
Het ontzettingsleger van de graaf van Berg met tamboer en trompetter, de graaf in het midden, onder een wolk met de Hebreeuwse naam Jehovah.

91. 1602 Het Spaanse galjoen St Jacob genomen

Geslagen te Middelburg, zilver, 52 mm.
Van Loon I 564; Naval medals 489; JMP 1953, 97; cat. KPK 451.

Twee Zeeuwse schepen, onder Gerard de Roy en Laurens Bikker, dwongen het Spaanse galjoen St. Jacob op 16 maart 1602 bij het eiland St. Helena zich aan hem over te geven. De buit bestond uit kostbare stoffen en edelstenen ter waarde van anderhalf miljoen gulden.

NON SVFFICIT ORBIS/QVO SALTAS INSEQVAR POSSVNT QVAE POSSE VIDENTVR 16 MARTY

[de wereld is niet genoeg / waarheen U springt, ik zet U na].

De Zeeuwse leeuw steekt zijn klauwen uit naar een paard dat van een wereldbol springt, zinnebeeld van de Spaanse heerschappij over West- en Oost-Indië.

1602 [zij kunnen wat men denkt dat ze kunnen, 16 maart 1602].

Tussen twee Zeeuwse schepen ligt het Spaanse galjoen.

92. 1602 Grave door Maurits ingenomen met behulp van zijn verschanings- en belegeringstechniek

Toegescreven aan Nicolaas Petersz. de Vogelaer, zilver geslagen, 50 mm.
Van Loon I 567, 2; Oranjepennings 120: JMP 1953, 90; Geuzenpenning 1961; cat. KPK 453.

Grave was in 1586 door verraad verloren gegaan. Op 18 juli 1602 sloeg Maurits het beleg voor de stad. Hij wist van de nabijheid van een sterk leger onder Mendoza en liet daarom een gracht graven en een hoge, dikke wal met borstweringen aanleggen. Toen Mendoza de stad kwam ontzetten, vond hij Maurits' kamp in zo sterke staat dat hij onverrichterzake moest vertrekken. De ontmoedigde bezetting van Grave gaf zich bij het verdrag van 19 september aan Maurits over.

INDVSTRIA ET LABORE/MDCII [door ijver en zwoegen / 1602].
Een gelauwerd graafwerktuig voor de belegerde stad GRAEF [Grave, spade, gracht].

ARS GRAVE TOLLIT ONVS/ORDIN TRAIEC [door een kunstje wordt een zware vracht geheven / Staten van Utrecht].
Onder een stralende wolk met het Hebreeuwse woord voor Jehovah drukt een man door middel van een hefwerktuig een molensteen op. In de afsnede het gekroonde wapenschild van de provincie Utrecht.

93. 1602 Maurits graaf van Nassau

Door Coenraad Bloc, goud gegoten, 42 mm.
Van Loon I 569, 1; Franks I 181;
Oranjepeningen 125; RBN 1925 blz. 209, 14;
cat. Brussel 1959, 153; cat. KPK 454.

Maurits [1567-1625], graaf van Nassau en vanaf 1618 prins van Oranje, was een zoon van Willem van Oranje en Anna van Saksen. In 1585 werd hij stadhouder en hoogste officier van Holland en Zeeland in 1590 van Utrecht, Gelderland en Overijssel. Zijn militaire successen maakten hem beroemd; van heinde en verre kwamen jongere officieren zijn tactieken bestuderen.

MAVRITIVS PR AVR CO NASS CAT MARC VER ET VLIS [Maurits, prins van Oranje [sic], graaf van Nassau en Katzenelnbogen, markgraaf van Vere en Vlissingen].

Geharnast borstbeeld van Maurits naar rechts.

TANDEM FIT SVRCVLVS ARBOR ANNO 1602 [eindelijk werd het rijsje tot stam, in het jaar 1602].

Binnen twee samengebonden oranjetakken is uit een stronk [Willem van Oranje] een nieuwe oranjeboom – Maurits – gesproten.

94. 1602 De overwinningen te land en te water

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 56 mm.
Van Loon I 571; Franks I 180; Naval medals 490; JMP 1953, 36; cat. KPK 460.

De successen te land in 1602 waren de inname van Grave op 19 september en het ruitergevecht bij Tongeren op 8 oktober. Bij Grevelingen werden begin oktober twee Spaanse galeien tot zinken gebracht; een derde leed schipbreuk, drie andere wisten, zij het zwaar gehavend, te ontkomen.

GRAVIA CAPTA TVRMIS EQVIT VII CAESIS [nadat Grave genomen, zeven ruitereenheden verslagen. . .].

Op een plattegrond wordt Grave voorgesteld tussen het Land van Maas en Waal, Kuik en Ravestein. Boven houdt een hand uit een wolk met het Hebreeuwse woord Jehovah een gelauwerde vredeestak vast.

TRIEM VI DEPRESS FRACT FVGATISQ A° MDCII OR F P F F [zes galeien tot zinken gebracht, geramd en verdreven zijn in het jaar 1602 hebben de Staten Generaal dit doen slaan]. Links worden de Spaanse ruiters bij Tongeren verslagen, rechts vindt het zeegevecht bij Grevelingen plaats. Uit een wolk met Jehovah in het Hebreeuws steken twee armen, die een zwaard in een gesel vasthouden.

95. 1603 De overwinningen op de vlooteenheid van Spinola

Geslagen te Middelburg, zilver, 30 mm.
Van Loon II 5; Dugniolle 3551; Naval medals 492; inv. KPK 3740.

Op 26 mei 1603 vond voor de Zeeuwse kust een gevecht plaats tussen 12 Spaanse schepen onder bevel van admiraal Frederik Spinola [een broer van Ambrogio] en vier merendeels Zeeuwse schepen onder Joost de Moor. Het schip van de Spaanse bevelhebber werd tot zinken gebracht. Frederik kwam met honderden opvarenden om het leven. De overige Spaanse schepen vluchtten zwaar beschadigd naar de haven van Sluis.

CEDVNT TRITEMES NAVIBVS 1603 [galeien wijken voor schepen, 1603]. Schepen van de Verenigde Nederlanden in gevecht met Spaanse galeien.

VICTAE PEREMTO SPINOLA 26 MAY [overwonnen door de dood van Spinola, 26 mei]. De Spaanse vloot.

96. 1604 Vrede tussen Engeland en Spanje te Londen gesloten

IACOBVS D G ANG SCO FR ET HIB RE [Jacobus bij de gratie Gods, koning van Engeland, Schotland, Frankrijk en Ierland].
Borstbeeld van Jacobus I van Engeland met gekroonde hoed.

HINC PAX COPIA CLARA Q RELIGIO/A 1604 [vandaar vrede, overvloed en klaarheid in de godsdienst / in het jaar 1604].
Vrede houdt een palmtak en een hoorn van overvloed vast. Tegenover haar Godsdienst met een kruis en een brandende fakkel.

Zilver gegoten met opengewerkte rand, 41 mm.
Van Loon II 19; Franks I 15; cat. KPK 469.

Spanje en Engeland sloten te Londen op 28 augustus 1604 vrede. Als gevolg hiervan viel er op daadwerkelijke steun van de Engelse koning Jacobus II [1566-1625] voor de Republiek niet te rekenen.

97. 1604 De verovering van Sluis weegt op tegen het verlies van Oostende

IEHOVA PRIVS DEDERAT/ORDIN TRAIEC [de Heer had tevoren gegeven/ Staten van Utrecht].
Het beleg van Sluis in vogelvlucht; onder het gekroonde wapenschild van de Staten van Utrecht.

PLVS QVAM PERDIDIMVS/MDCIIII [meer dan wij verloren hebben / 1604].
Het beleg van Oostende in vogelvlucht.

Toegeschreven aan Nicolaas Petersz. de Vogelaer, zilver geslagen, 55 mm.
Van Loon II 15.3; Naval medals 502; JMP 1953, 91; cat. Utrecht 1977, 7; HC 1928, 3771.

Het tot prestige-object geworden Oostende werd na een beleg van maar liefst drie jaar en tachtig dagen op 22 september 1604 aan de Genuese generaal in Spaanse dienst, Ambrogio Spinola, overgegeven. De overgave van de puinhopen geschiedde in opdracht van de Staten-Generaal die overwogen dat rekken van de belegering nog meer geld en soldaten zou kosten en dat het op 19 augustus ingenomen Sluis ruimschoots het verlies van Oostende zou vergoeden. De bevelvoerders van Oostende werden door een vreugdevolle Spinola op een feestmaal onthaald en Maurits kwam de afmarcherende bezetting blootshoofds tegemoet!

98. 1605 De Spaanse Nederlanden verlangen naar vrede

PAX AVT VICTORIA CRESCAT/1605 [dat vrede of overwinning groeit / 1605].
Overwinning, met zegepalm, biedt aan Vrede, met palmtak en bloem, de sleutel van de tempel van Janus aan. Achter hen een brandend altaar.

CALC RATI FINANCIARVM [legpenning van de rekenkamer der geldmiddelen].
Het gekroonde wapenschild van de aartshertogen met de keten van het Gulden Vlies.

Koper geslagen, 33 mm.
Van Loon II 21; Dugniolle 3598; Van Zanten; inv. KPK 3818.

Overwinningen van beide kanten die elkaar nu in evenwicht hielden, maar ook financiële moeilijkheden, hadden geleid tot een toestand die enig uitzicht op vrede bood. Vooral in het Zuiden leefde algemeen een vurig verlangen naar rust, niet in het minst veroorzaakt door de economisch slechte staat van die gewesten. In het Noorden waren de meningen echter sterk verdeeld.

99. 1607 Gelderland wenst vrede

Geslagen te Harderwijk, koper, 31 mm.
Van Loon II 26; Dugniolle 3619, De Voogt 20;
Van Zanten; inv. KPK 3855.

Er was nog een veldtocht van Spinola nodig om in de Verenigde Provinciën een krachtiger neiging tot vrede te doen groeien. Gealarmeerd door de inname van Groenlo en Rijnberk in 1606 en moe van de geldverslindende oorlogsinspanningen liet de Republiek weten dat zij tot onderhandelen bereid was. Al in april 1607 kon een wapenstilstand van acht maanden ingaan.

REDEANT SATVRNIA REGNA [moge het rijk van Saturnus weerkeren].

Een vrouw bidt met gevouwen handen naar de hemel waaruit een vredesduif neerdaalt. Achter de vrouw een anker van de hoop.

CAMERAE RATIONUM GELRIAE/1607 [voor de rekenkamer van Gelderland / 1607].

Rond het gekroonde wapenschild van de aartshertogen op een Bourgondisch kruis de wapenschilden van Gelderland, Friesland, Zeeland en Holland.

100. 1607 De slag bij Gibraltar en admiraal Heemskerk gesneuveld

Toegeschreven aan Gerard van Bylaer, zilver geslagen, 55 mm.
Van Loon II 30; Naval medals 508; JMP 1953, 38; cat. KPK 475.

De voor de duur van acht maanden gesloten wapenstilstand gold alleen te land; op zee ging de strijd door. Admiraal Jacob van Heemskerk overviel in april 1607 bij Gibraltar een Spaanse oorlogsvloot. Toen enkele Spaanse schepen tot zinken waren gebracht, zetten de Spanjaarden de overige schepen op het strand, staken deze in brand en vluchtten. Heemskerk zelf sneuvelde tijdens deze actie.

De zeeslag in de baai van Gibraltar.

DEI OPT MAX NVTV ILL ORD GEN CONFOED
REGION INF GER AVSPICIIS SVB MAVRITIO
NASSO PRINC VRANIAE ARCHITALASSO
HEROS IACOBVS AB HEEMSKERK IN IPSIS
FRETI HERCVLEI FAVCIBVS SVB
CONSPECTVM VRBIS GIBELTARIF NAVES
HISPANICAS HVCVSQ HABITAS IN
EXPVGNABILES DEVICIT EXVSSIT AC SVA
PAVCORVMQ MORTE NON INGLORIA
FVNDITVS DELEVIT VII CAL MAII MDCVII/HAE
TIBI ERVNT ARTES [door de wil van de zeer
goede en zeer grote God heeft de held Jacob van
Heemskerk, op gezag van de doorluchtige
Generale Staten der Verenigde Gewesten van de
Nederlanden, onder Maurits van Nassau, prins
van Oranje [sic] als opperbevelhebber ter zee in
het nauw van de Straat van Hercules in het zicht
van de stad Gibraltar de Spaanse schepen, tot
dan toe voor onoverwinnelijk gehouden, geheel
overwonnen, verbrand en totaal vernietigd, wat
hij en enkele mannen met hun roemrijke dood
hebben moeten bekopen, 7 dagen voor 1 mei
1607].

101. 1607 Wantrouwen ten aanzien van de bestandsvoorstellen

MENTEMQVE MANVMQVE [en geest en hand]. Mercurius met vleugelhelm en staf als vredebrenger geeft aan Ulysses [de Republiek] een takje van het slaapbelemmerende kruid Moly teneinde voor de toverkunsten van Circe [Spanje] op haar hoede te kunnen zijn.

NON TEMERE FALLITVR NON FIDENS / S C [hij die niet vertrouwt, wordt niet gemakkelijk bedrogen/op last van de Staten-Generaal; bevat chronogram]. Een hand biedt een gewapende Nederlander een vrede-stak aan.

Geslagen te Dordrecht, zilver, 30 mm. Van Loon II 34; Dugniolle 3624; Van Zanten; inv. KPK 3873.

Een poging van de zuidelijke afgezant pater Neyen om de griffier bij de Staten-Generaal Aartsen om te kopen werd openbaar gemaakt. Dit voorval deed het sluimerende wantrouwen weer ontwaken.

102. 1608 De Staten van Utrecht steunen de bestandsvoorstellen

QVI CVSTODIT ISRAEL 1608 [hij die waakt over Israël 1608].

Onder een stralende wolk een kudde schapen en het gekroonde wapenschild van de provincie Utrecht.

NON DORMIT NEC DORMIET [slaapt niet en zal niet slapen].

Een herder [God] in een weide rust op zijn staf.

Geslagen te Utrecht, koper, 30 mm. Van Loon II 40; Dugniolle 3634; cat. Utrecht 1977, 36; Van Zanten; HC 1928, 2880.

De bemiddelingsvoorstellen van de Franse afgezant Jeannin van 27 augustus 1608 bleken een basis voor verder overleg te bieden: als vrede niet mogelijk was, dan viel er toch te praten over een langdurig bestand. Zijn voorstellen deden de hartstochten bij voor- en tegenstanders in de Republiek hoog opblazen. De Staten van Utrecht legden zich bij de plannen neer.

103. 1608 De bestandsvoorstellen worden als bedrog aangemerkt

EQVO NE CREDITE TEVCRI / 1608 [vertrouwt dat paard niet Trojanen; Vergilius Aeneas II / 1608].

Het paard van Troje wordt de stad ingehaald.

ZEELANDIA [Zeeland].

Rond het gekroonde wapenschild van Zeeland de door een lint onderling verbonden wapens van ridderschap en steden van dat gewest.

Geslagen te Middelburg, goud, 32 mm. Van Loon II 41; Dugniolle 3636; Van Zanten; inv. KPK 3905.

Voor de Staten van Zeeland waren fel tegen de voorgenomen wapenstilstand. Zij vreesden dat winsten uit kapervvaart en zeehandel zouden verminderen en dat het plan een Westindische Compagnie op te richten geen doorgang zou kunnen vinden. Zelfs dreigden de Zeeuwen met afscheiding; uiteindelijk gaven zij toch toe.

104. 1609 Het Twaalfjarig Bestand

Geslagen te Nijmegen, zilver, 61 x 54 mm.
Van Loon II 46,1; JMP 1953, 15; cat. KPK 486.

Op 9 april 1609 werd te Antwerpen een bestand gesloten: er kwam een wapenstilstand voor de duur van 12 jaar. Spanje en de aartshertogen erkenden in feite de Republiek als zelfstandig.

REQVIES POST TOT DISCRIMINA NIL
PLACITVM SINE PACE DEO 1609 [eindelijk rust
na zovele crises; zonder vrede behaagt God
niets, 1609; met chronogram].
De gekroonde Nederlandse Maagd met
vredestak en pijlenbundel zit op een stapel
afgelegd wapentuig. Boven een stralende wolk
met het Hebreeuwse woord voor Jehovah.

DOM GRAT MEMO SACR PRO PACT INDVC
ORDD TETRAR NOVIOMA F C [ter ere van de
zeer goede en grote God en als dankbare
herinnering aan het sluiten van het bestand
hebben de Staten van het kwartier van Nijmegen
dit als offer laten maken].
Het gehelmde wapenschild van het kwartier van
Nijmegen.

105. 1609 De hernieuwing van de verbonden met Frankrijk en Engeland

Toegeschreven aan Nicolaas Petersz. de
Vogelaer, zilver geslagen, 52 mm.
Van Loon II 50,4; Franks 25; JMP 1953, 92; inv.
KPK 1950, 350.

Tijdens de vredeshandel in 1608 was de
Republiek verbintenissen van
wederzijdse militaire bijstand
aangegaan met Frankrijk en Engeland.
Deze verbonden werden, na het sluiten
van het Twaalfjarig Bestand, aangepast
en vernieuwd op 22 juni 1609.

CONTRA VIM TIRANNORVM 1609 [tegen het
geweld van tirannen, 1609].
De Nederlandse leeuw onder de gekroonde
Franse lelie en de Engelse roos.

IVNCTA CORDA FIDELIVM [zijn de harten van de
gelovigen verbonden].
Onder een stralende wolk met in Hebreeuwse
letters Jehovah drie verenigde harten.

Geciteerde literatuur

Archiv II M. Bernhart, Die Granvella-Medaillen des XVI. Jahrhunderts, in: Archiv für Medaillen- und Plaketten-Kunde II [1920/21] blz. 101-120.

Armand A. Armand, Les médailleurs italiens, 3 tms, Paris, 1883-1887.

Cat. Brussel 1959 Medailleurs en numismaten van de renaissance in de Nederlanden, door L. Wellens-de Donder, Brussel Koninklijke Bibliotheek 1959.

Cat. KPK Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende gedenkpenningen, door H.J. de Dompierre de Chaufepié, I [tot 1702], 's-Gravenhage Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen 1903.

Cat. Utrecht 1977 Penningen met vlijt vergaert, door F.A.M. Pietersen en D.P. Snoep, Utrecht Centraal Museum 1977.

Dirks I J. Dirks, Penningkundig repertorium; mededeelingen ter aanvulling van de penninggeschiedenis der Nederlanden, I, 1879-1882.

Domanig K. Domanig, Porträtmedaillen des Erzhauses Österreich u.s.w., Wien 1896.

Dugniolle J. -F. Dugniolle, Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas, 3 tms, Bruxelles 1876-1877.

Franks I E. Hawkins, A.W. Franks and H.A. Grueber, Medallic illustrations of the history of Great Britain and Ireland etc., I, London 1855.

Frederiks II J.W. Frederiks, Dutch silver, II, 's-Gravenhage 1958.

Geuzenpenning 1952 O.N. Roovers, Het embleem in de penningkunst, in: De geuzenpenning 2 [1952] blz. 1-3.

Geuzenpenning 1955 W.F. Bax, Bomsterzijl 1581 Boxum 1586, in: De geuzenpenning 5 [1955] blz. 4-5.

Geuzenpenning 1961 M. Flohil, Een eerste "staat" van een penning, in: De geuzenpenning 11 [1961] blz. 2-4.

Geuzenpenning 1967 H. Enno van Gelder, Muntmeesters en stempelsnijders, in: De geuzenpenning 17 [1967] blz. 29-32.

HC 1928 Catalogus van het Historisch Museum der Stad, door C.H. de Jonge en W.C. Schuylenburg, Utrecht Centraal Museum 1928.

Inv. CMU Inventarisnummer van het Centraal Museum te Utrecht.

Inv. KPK Inventarisnummer van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage.

JMP 1917 M. Schulman, De muntstempels der Munt te Gorinchem aanwezig in het museum Oud-Gorcum, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 4 [1917] blz. 41-73.

JMP 1920 A.O. van Kerkwijk, De stempelsnijders werkzaam aan de munt te Dordrecht van 1576-1806, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 7 [1920] blz. 29-61.

JMP 1924 H.J.M. Ebeling, De 's-Hertogenbossche gedenkpenning van 1577, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 11 [1924] blz. 17-26.

JMP 1953 O.N. Roovers, De Noord-Nederlandse triumpfpenningen, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 40 [1953] blz. 1-48.

JMP 1955 R. van Luttervelt, Bij een penning van Jaques Jonghelinck, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 42 [1955] blz. 99-102.

JMP 1957 M. Flohil, De graveur Paulus Utenwael als medaille, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 44 [1957] blz. 43-48.

JMP 1958 R. van Luttervelt, De penning op het ontzet van Leiden, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 45 [1958] blz. 152-154.

JMP 1965/66 L. Smolderen, La grande médaille de Philippe II attribuée à Conrad Bloc, in: Jaarboek voor munt- en penningkunde 52/53 [1965/66] blz. 29-42.

Van Loon G. van Loon, Beschrijving der Nederlandsche historipenningen enz., I en II, 's-Gravenhage 1723-1726.

Van Mieris III F. van Mieris, Histori der Nederlandsche vorsten enz., III, 's-Gravenhage 1735.

Naval medals The marques of Milford Haven, Naval medals etc. of France, the Netherlands, Spain, and Portugal, London 1921.

Oranjepenningen De Oranje Nassau-boekerij en de Oranje-penningen in de Koninklijke Bibliotheek en in het Koninklijk Penning-Kabinet te 's-Gravenhage, Haarlem 1898.

RBN 1872 M. le comte Maurin Nahuys, Médailles et jetons inédits relatifs à l'histoire des dix sept anciennes provinces des Pays-Bas, in: Revue de la numismatique belge 1872 blz. 351-367.

RBN 1904 E. van den Broeck, Les jetons des receveurs de Bruxelles sous le règne des archiducs Albert et Isabelle, in: Revue belge de numismatique 1904 blz. 419-431.

RBN 1925 V. Tourneur, Conrad Bloc médailleur anversoïse, in: Revue belge de numismatique et de sigillographie 1925 blz. 199-211.

RBN 1927 V. Tourneur, Le médailleur acquies Jongheling et le cardinal Granvelle, in: Revue belge de numismatique et de sigillographie 1927 blz. 79-93.

Smolderen L. Smolderen, La statue du duc d'Albe à Anvers par Jaques Jonghelinck [1571], in: Mémoires de la classe des beaux-arts de l'Académie Royale de Belgique XIV [1972] 1.

TMP 1904 S. Wigersma Hz., Twee merkwaardige Oranje-penningen, in: Tijdschrift voor munt- en penningkunde 12 [1904] blz. 205-212.

TMP 1905 S. Wigersma Hz., Iets over Wigle van Aytta van Zwichum enz., in: Tijdschrift voor munt- en penningkunde 13 [1905] blz. 5-44.

Tres. num I Trésor de numismatique et de glyptique etc., médailles françaises etc., Paris 1836.

De Voogt W.J. de Voogt, Aanteekeningen betreffende de Nijmeegsche vroedschaps- en vereering-penningen, Amsterdam 1866.

De Vries en De Jonge II J. de Vries en J.C. de Jonge, Nederlandsche gedenkpenningen verklaard enz., II, 's-Gravenhage, Amsterdam 1829.

Wigersma S. Wigersma Hzn, De draagtekens van het jaar 1566, in: De vrije Fries 20 [1906].

Van Zanten B. van Zanten, Chronologia numismatica of muntkronyk enz., vervolgd door K. van Alkemade en P. van der Schelling, handschrift eerste helft 18de eeuw, afgeschreven van een origineel van 1657, ongepagineerd, ongenummerd.

Overige literatuur

Algemene geschiedenis der Nederlanden, o.r.v. J.A. van Houtte e.a., IV, V, Utrecht enz. 1952.

P. Geyl, Geschiedenis van de Nederlandse stam, I en II, Amsterdam, Antwerpen 1961.

I.H. Gosses en N. Japikse, Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland, 3de druk door R. Post en N. Japikse, 's-Gravenhage 1947.

S. Groenveld e.a., De kogel door de kerk, Zutphen 1979.

J. van Kuyk en H. Enno van Gelder, De penningen en het geld van den Tachtigjarigen Oorlog, 's-Gravenhage 1948.

G. Parker, Het Spaanse leger in de Lage Landen, Haarlem 1978.

G. Parker, Van beeldenstorm tot bestand, Haarlem 1978.

L.J. Rogier, Eenheid en scheiding; geschiedenis der Nederlanden 1477-1813, 3de druk, Utrecht, Antwerpen 1973.

Colophon

Uitgave : Centraal museum,
Agnietenstraat 1, Utrecht,
februari 1979

Tekst : F.A.M. Pietersen

Foto's : Koninklijk Kabinet van Munten,
Penningen en Gesneden Stenen
te 's-Gravenhage nrs 1-15, 17-
19, 21-52, 54-78, 80-88, 90-96,
98-101, 103-105.
Centraal Museum te Utrecht, A.
Hulskamp nrs 16, 20, 53, 79, 89,
97, 102.

Vormgeving : Jan van Toorn / Daan Out

Druk : Drukkerij Elinkwijk Utrecht

